

ANKARA
HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**KURULUŞ DÖNEMİNDE KAZAK BASINI VE SİYASİ
OLAYLARA BAKIŞI (1870-1920)**

Ulbolsyn MUKHAMBETKALİ

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Nurettin GÜZ**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
GAZETECİLİK ANABİLİM DALI**

EKİM – 2019

**KURULUŞ DÖNEMİNDE KAZAK BASINI VE SİYASİ OLAYLARA
BAKIŞI (1870-1920)**

Ulbolsyn MUKHAMBETKALİ

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
GAZETECİLİK ANABİLİM DALI**

**ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

EKİM 2019

Ulbosyn MUKHAMBETKALI tarafından hazırlanan “Kuruluş Döneminde Kazak Basını ve Siyasi Olaylara Bakışı (1870-1920) ” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ / ~~OY ÇOKLUĞU~~ ile Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Gazetecilik Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Prof. Dr. Nurettin GÜZ

Gazetecilik Anabilim Dalı, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~

Başkan : Prof. Dr. Bünyamin AYHAN

Gazetecilik Anabilim Dalı, Selçuk Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~

Üye : Doç. Dr. Haluk ÖLÇEKÇİ

Gazetecilik Anabilim Dalı, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~

Tez Savunma Tarihi: 15/10/2019

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

f. zaiif

Prof. Dr. Figen ZAIİF

Enstitü Müdürü

ETİK BEYAN

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Ulbolsyn MUKHAMBETKALI

15.10.2019

KURULUŞ DÖNEMİNDE KAZAK BASINI VE SİYASİ OLAYLARA BAKIŞI
(1870-1920)

(Yüksek Lisans Tezi)

Ulbolsyn MUKHAMBETKALÍ

ANKARA HACI BAYRAM VELÍ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
Ekim 2019

ÖZET

Basın organları sadece haber veren veya kamuoyunu oluşturan vasıta olmayıp, aynı zamanda tarihe mal olan olayların incelenmesinde karşımıza çıkan kaynaktır. “Kuruluş Döneminde Kazak Basını ve Siyasi Olaylara Bakışı (1870-1920)” tez çalışmasında Kazak basınının 50 senelik süreç içerisinde yer alan tarihi olaylara bakışından bahsedilecektir. Kazak Basınının Çarlık Rusya Hâkimiyetine, XX. Yüzyılın Başındaki Devrimlere, I. Dünya Savaşı ve Milli Kurtuluş Hareketlerine, Şubat ve Ekim Devrimine Bakışı incelenecektir.

Bilim Kodu : 116501
Anahtar Kelimeler : Gazetecilik, Kazakistan, Kazak Basını, Kazak Tarihi, Basın Yayını
Sayfa Adedi : 66
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Nurettin GÜZ

KAZAKH PRESS DURING THE PERIOD OF RENAISSANCE AND ITS VIEWS ON
THE POLITICAL EVENTS OF 1870-1920

(M.Sc. Thesis)

Ulbolsyn MUKHAMBETKALI

ANKARA HACI BAYRAM VELI UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL FOR ANKARA HACI BAYRAM VELI UNIVERSITY
October 2019

ABSTRACT

Print media is not only a means of information dissemination or shaping public opinion but also a source of historical events. In this thesis, consideration will be given to the views of the Kazakh press on the historical events of the 50-year period. Moreover, views of the Kazakh press on the domination of Tsarist Russia, the revolutions at the beginning of the 20th century, World War I and the National Liberation Movements, as well as the February Revolution and the October Revolution will also be examined in the thesis.

Science Code : 116501
Key Words : Journalism, Kazakhstan, Kazakh Press, Kazakh History
Page Number : 66
Supervisor : Prof. Dr. Nurettin GÜZ

TEŐEKKÖR

Türkiye Cumhuriyeti'nde eğitim almama büyük katkısını sağlayan Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığına, tez konusunun belirlenmesinden tezin son aşamasına kadar beni destekleyip, her zaman değerli fikir ve önerileri ile yol gösteren Tez Danışmanım Prof. Dr. Nurettin GÜZ'e, kendilerinden çok şey öğrendiğim hocalarıma, hayatım boyunca yardımlarını hiç esirgemeyen anneme, rahmetli babama, kardeşlerime ve sabırla beni bekleyen kızım Ulzhan'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR	vi
İÇİNDEKİLER	vii
ÇİZELGELERİN LİSTESİ	x
RESİMLERİN LİSTESİ	xi
HARİTALARIN LİSTESİ	xii
KISALTMALAR	xiii
1. GİRİŞ	1
2. KAZAK HALKININ GENEL TARİHİ	5
2.1. Kazak Etimolojisi ve Kazak Halkının Oluşumu	5
2.2. Kazakistan Topraklarındaki Ortaçağ Devletleri (VI-XIII. Yüzyıllar)	7
2.3. Moğol İşgali (XIII-XIV. Yüzyıllar).....	11
2.4. Kazakistan Topraklarındaki Ortaçağ Devletleri (XIV-XV. Yüzyıllar)	12
2.5. Kazak Hanlığı ve Kazak Hanları (XV. Yüzyıl)	14
2.6. Kazak Hanlığı'nın Parçalanması (XVII. Yüzyıl)	19
2.7. Kazakların Rus Sömürgesinden Kurtulma Mücadelesi (XVII- XVIII. Yüzyıllar)	20
2.8. Rus Devrimi ve Kazakların Meşrutiyet Hareketleri (1905-1910)	22
2.9. I. Dünya Savaşı ve Kazakların Milli Kurtuluş Hareketleri (1911-1916) .	23
2.10. Çarlık Hükümetinin Devrilmesi (1917-1920)	25
3. KAZAK BASININ TEŞEKKÜLÜ ve GELİŞİM SÜRESİ (1870-1920).....	29
3.1. Çarlık Rusya Hâkimiyeti Döneminde Kazak Basını (1870-1905)	29

	Sayfa
3.1.1. Türkistan Vilayetinin Gazetesi (1870-1882)	29
3.1.2. Dala Vilayetinin Gazetesi (1888-1902)	30
3.1.3. Torğay Gazetesi (1895-1910)	31
3.2. XX. Yüzyılın Başındaki Devrimler Döneminde Kazak Basını (1905-1910)	31
3.2.1. Kırgız (Kazak) Gazetesi (1907)	32
3.2.2. Serke Gazetesi (1907)	32
3.2.3. Oral Gazetesi (1907)	32
3.3. I. Dünya Savaşı ve Milli Kurtuluş Hareketleri Döneminde Kazak Basını (1911-1916)	33
3.3.1. Kazakistan Gazetesi (1911-1913)	33
3.3.2. Aykap Dergisi (1911-1915)	33
3.3.3. Kazak Gazetesi (1913-1918)	34
3.3.4. Sadak Dergisi (1915)	36
3.4. Şubat ve Ekim Devrimi Döneminde Kazak Basını (1917-1920)	36
3.4.1. Sarıarka Gazetesi (1917)	36
3.4.2. Birlik Tuı Gazetesi (1917-1918)	37
3.4.3. Üsh Zhüz Gazetesi (1917)	38
3.4.4. Zhas Azamat Gazetesi (1918-1919)	38
3.4.5. Alash Gazetesi (1916)	38
3.4.6. Abay Dergisi (1918)	39
4. KAZAK BASINININ SİYASİ OLAYLARA BAKIŞI (1870-1920)	41
4.1. Kazak Basınının Çarlık Rusya Hâkimiyetine Bakışı (1870-1905)	41
4.2. Kazak Basınının XX. Yüzyılın Başındaki Devrimlere Bakışı (1905-1910)	45

	Sayfa
4.3. Kazak Basınının I. Dünya Savaşı ve Milli Kurtuluş Hareketlerine Bakışı (1911-1916)	46
4.4. Kazak Basınının Şubat ve Ekim Devrimine Bakışı (1917-1920)	50
5. SONUÇ	57
KAYNAKLAR	59
ÖZGEÇMİŞ	65

ÇİZELGELERİN LİSTESİ

Çizelge	Sayfa
Çizelge 2.1. Kazak halkının Cüzlere bölünmesi	6
Çizelge 2.2. Alash Orda hükümeti	27

RESİMLERİN LİSTESİ

Resim	Sayfa
Resim 2.1. Amangeldi İmanov ve başkaldırcılar	25
Resim 2.2. Kazak aydınları Akhmet Baytursunulı, Alikhan Bökeykhan ve Mırzhakıp Dulat	26
Resim 3.1. Türkistan Vilayetinin Gazetesi. 1870 yıl	29
Resim 3.2. Kazak Gazetesi'nin 50. sayısı, 1914 yıl	35

HARİTALARIN LİSTESİ

Harita	Sayfa
Harita 2.1. Türk Kağanatı ve Batı Türk Kağanatı haritası	8

KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar

SSCB

KSSC

TVG

DVG

Açıklamalar

Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Birliği

Kazakistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti

Türkistan Vilayetinin Gazetesi

Dala Vilayetinin Gazetesi

1. GİRİŞ

XVIII-XX. yüzyıllarda Rus İmparatorluğu'nun himayesinde bulunan Kazak toplumu, 1920-1990 yılları arasında Sovyetler Birliği hâkimiyeti altında kalmıştır. Bağımsızlığını 1991'de ancak alabilen Kazakistan, neredeyse 300 sene Rus sömürgesi altında olmuştur.

“Kuruluş Döneminde Kazak Basını ve Siyasi Olaylara Bakışı (1870-1920)” tez çalışmasında, 1870'lerden 1920'lere kadar yer alan siyasal ve toplumsal olayların Kazak basınına yansımaları konu edilmiştir. Dönem olarak da bu sürecin seçilmesi tesadüf değildir. 1870'li yıllarda Rus çarlığının Kazak topraklarında sürdürmekte olduğu siyasetinin halka duyurulması, kararname ve emirlerinin yayılması için basın-yayına ihtiyaç duyulmuştur. Böylece bu dönemde ilk Kazak basın organı olarak “Türkistan Vilayetinin Gazetesi” (TVG) ortaya çıkmıştır (Subkhanberdina, 1963: 264).

Asıl amacı Rus sömürgeciliğini güçlendirmek olan bu gazete Kazak aydınlarının politik zekâsı sayesinde tam tersi bir güce sahip olmuştur. Türlü engellere, yasak ve cezalara rağmen, Kazak entelektüelleri bağımsızlık için savaşıma örgütleyen makaleleri kendi okurlarına ulaştırıp, halkın bakış açısını değiştirmeye çabalamıştır. Gazetede yayımlanmış makaleler Kazak halkının eğitimi ve bakış açısının gelişmesine katkı sağlamıştır. Ardından buna benzer “Dala Vilayetinin Gazetesi” (DVG), “Kazak”, “Serke” ve “Aykap” gibi basın yayınlarının kurulmasına vesile olmuştur.

Yıllarca devam eden sürgün ile özgürlük yolundaki mücadeleden dolayı etkilenmiş olan Rus-Kazak ilişkisi aynı zamanda Kazak basın-siyaset ilişkisine de yansımıştır. Max Weber'in dediği gibi, kitle iletişim araçları, siyasal kayıtsızlığın en önemli besleyicilerindedir (Weber, 1990: 251). Çünkü siyaset tarafından baskı altında alınan basın kurumlarının bundan kurtulmaya çalışmaları, onlarla birlikte yaşamalarından daha zordur.

Böylece, Kazakları dinden, dilden ayırmayı amaçlayan Rus hükümeti, basın organlarına baskı yapmıştır. Bağımsızlık için savaşıma örgütleyen gazete ve dergileri kapatmıştır, hatta asırlarca kullandıkları Arap alfabesi esnasındaki yazı

sistemini ortadan kaldırmıştır. Arap alfabesini Kiril alfabesi ile değiştirerek Kazak halkını tarihi köklerinden kopartmaya çalışmıştır.

Tüm bu çerçevede, Rusya'nın Kazak medyasına olan etkisi ve bu etkinin Kazak halkına medya aracı ile yansması, ayrıca Kazak halkında kamuoyu oluşturması diğer bir bağlamda ana konumuzu desteklemektedir. Bu yüzden, "Kuruluş Döneminde Kazak Basını ve Siyasi Olaylara Bakışı (1870-1920)" tez çalışmasının esas amacı Kazakistan basın yayın faaliyetlerinin oluşmasında Rus etkisinin boyutlarını belirtmektir, ayrıca bu etki çerçevesinde siyasi olayların Kazak basınına nasıl yansıdığını ortaya koymaktır.

Kazak basın tarihi hakkında daha önce Türkiye'de yapılan araştırmalar genellikle hem zaman hem de içerik açısından kısıtlı çalışmalar olarak kalmıştır. Bu tez çalışmasında Kazak basın tarihinin ilk 50 senelik süreci incelenmiştir. Daha sonraki akademi çalışmalarda 1920-1991 yıllar aralığı ve 1991 yılından itibaren bu güne kadar olan sürecin incelenmesi planlanmaktadır. Kazak basınının oluşmasında temel etken olan toplumsal ve siyasi olayları tarihsel bir bütünlük ve kronoloji içerisinde ele alınması, alanında kapsamlı bir içeriğe sahip olacak bir kaynak niteliğinde incelenmesi, ayrıca Türk basın tarihine kazandırılması açısından bir önem teşkil edecektir.

Tez çalışması esnasında gazeteler amaçlı örneklem yolu ile belirlenip, nitel araştırma yöntemleri ile çözümlenmiştir. Nitel araştırmalarda veri toplama araçları gözlem, görüşme ve doküman incelemelerinden oluşmaktadır (Neuman, 2008: 178). Bu çalışmada veri toplama araçlarından doküman incelemesi teknik olarak belirlenmiştir. Amacı açısından değerlendirildiğinde de, çalışma betimleyici bir amaca yöneliktir. Betimsel analiz, ilgi duyulan konu ya da etkinliklerin betimlemesini ve tasvir edilmesini hedefleyen araştırma türüdür (Aziz, 2017: 26).

Araştırmada Kazakistan'ın Astana, Almatı ve Oral şehirlerindeki yazılı basın arşivlerinde bulunan 1870-1920 yılları arasındaki yayımlanmış olan gazetelere dayanılarak veri toplanılmıştır. Çalışmanın kuramsal ve kavramsal çerçevesi, akademik çalışmalarla ve kapsamlı bir literatür taramalarıyla sınırlandırılmıştır. Bu nedenle Kazakça, Türkçe ve Rusça makaleler, yüksek lisans ve doktora tezleri, kitaplar ve raporlar taranmıştır.

Kazak hanlığının Rus İmparatorluğuna katıldığı dönemden itibaren bağımsız Kazakistan Cumhuriyet'inin ilan edildiği dönem hemen hemen 300 senelik zamanı içeriyor. Bu süreçte Rus siyaseti, Kazak halkının siyasal yöneticiliğini, ekonomisini ve kültürünü doğrudan etkilediği varsayılmaktadır.

Rus baskısının daha az etkide bulunması için Kazak aydınları kendi yayımladığı makale ve şiirlerinde halkı bağımsızlık için mücadele etmeye çağırmıştır. Bu makale ve şiirlerin etkisini "Aykap", "Kazak" gibi gazetelerde gösterildiği varsayılmıştır. 'Karanlıktan çıkmalarını' isteyen aydınlar, gençleri eğitim almaya, kendilerini geliştirmeye örgütlemiştir. Bunun sayesinde gazetelerde yer alan toplumsal ve siyasal haberlerin Kazak kamuoyunu oluşturduğu kabul edilmektedir. Tüm bu olayların Kazak basın tarihini oluşturduğu varsayılmıştır.

Dönemin özellikleri dikkate alınarak, çalışma üç bölümde incelenmiştir.

Birinci bölüm, Kazak kavramının ilk ortaya çıkışından itibaren, XX. yüzyılın başına kadar süreci kapsayan genel tarihi bilgilerden oluşacaktır.

İkinci bölümde, kronolojik sıralama ile 1870-1920 yılları arasında yayımlanan basın organlarından bahsedilecektir.

Üçüncü bölümde de, araştırma kapsamında incelenen siyasi olayların Kazak basınına yansımaları analiz edilecektir.

Çalışmanın sonuç bölümünde ise, üç bölümden elde edilen verilere dayanılarak, Kazak basınının 1870-1920 yılları arasındaki siyasi olaylara bakışına ilişkin tespitler ortaya konulacaktır.

"Başta gazeteler olmak üzere kimi zaman diğer kitle iletişim araçlarının yayınları sadece günün ihtiyaçlarına cevap vermekle kalmaz aynı zamanda tarihi bir belge özelliği de gösterir" (Güz, 2005: 10). Bu yüzden, basın organları sadece haber veren, eğiten, oyalayan, kamuoyunu oluşturan ve açıklayan birer vasıta değil, aynı zamanda tarihe mal olan olayların incelenmesinde birer kaynak, birer vesika olarak karşımıza çıkarlar. Bu organlar yayımlandıkları dönemin siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik olaylarının incelenmesinde akla gelen ilk ve önemli kaynaklardır.

Ayrıca tarih sayfalarında yer alan siyasi ve kültürel olaylar basın tarihi akışına da büyük etkisini vermektedir. Örneğin, Kazak Hanlığı'nın kurulması, Rus İmparatorluğu'nun baskısı, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin oluşması gibi

siyasi olaylar, Kazak basın tarihinin farklı dönemlerden oluşmasına sebep olmaktadır. 1870 yılından bu güne kadar olan süreç içerisinde Kazak basın tarihini 4 döneme ayırabiliriz. Bu dönemler: Kazak Hanlığı dönemi, Rus İmparatorluğu'nun sömürge dönemi, Sovyet Hükümeti dönemi ve Bağımsız Kazakistan dönemi. Bu çalışma ise, Kazak Hanlığının kurulmasından Sovyet Hükümetinin yerleşmesine kadar olan süreci kapsayacaktır. Kazak basınının bu süreç içerisinde yer alan siyasi olaylara bakışı incelenecektir.

2. KAZAK HALKININ GENEL TARİHİ

2.1. Kazak Etimolojisi ve Kazak Halkının Oluşumu

Tarihi oldukça zengin bir yapıya sahip olan Kazak milletinin medeniyeti M. Ö. 4500 yıllarına kadar gitmektedir (İsmail, 2002: 45). İngiliz Doğu bilimcisi German Wambery'nin dediği gibi, Kazaklar çok eskilerden gelen bir halktır. O yüzden “Kazak” kavramının da ilk ortaya çıkışını net söylemek zordur (Hizmetli, 2011: 26). Fakat Türkolog Abduali Kaydar'a göre, “Kazak” kelimesi kavim adı olarak IX. yüzyıldan itibaren, yani Kazak Hanlığı kurulmadan önce kullanılmaya başlamıştır (Kaydar, 2008: 5).

“Kas” ve “sak” adlı eski iki isimlerden türetilen “Kazak” adı (Bernshtam, 1967: 83), “özgür” ve “serbest” anlamını taşımaktadır. Bu fikir birçok araştırmacıların eserlerinde yer almaktadır. Örneğin, Türk dünyası araştırmacısı Vasiliy Radlov'un “Opit slovarya turetskih narechiy” eserinde, Hollandalı oryantalist Martin Theodore Haustmann'ın Türkçe-Arapça sözlüğünde, Dilbilimci Nikolai Shansky'nin Rusça dilinin kısa etimolojik sözlüğünde de “Kazak” – “özgür insan”, “cesur adam” olarak belirlenmiştir (Shanskiy ve diğerleri, 1971: 183).

Kazak halkı bir anda meydana gelen kavim değildir. Kazak halkı, yaklaşık 4,4 milyon km² uzanan topraklarda yaşayan Saka, Hun, Üysin, Kanglı ve Sarmat gibi Türk boylarının isimleri ile tarih sahnesinde yer alan kavimdir (İsmail, 2002: 45).

Saka kabileleri, Orta Asya ve Kazakistan topraklarında M.Ö. VII-IV. yüzyıllarında yaşamıştır. Ünlü Yunan tarihçi Herodot onları “Asya İskitleri” diye adlandırmıştır. Sakalar Tigrhauada (Tien-Shan, Zhetisu), Paradaraya (Aral, Sırdariya, Amudariya, Karadeniz) ve Khaomovarga (Murhab) olarak üçe bölünmüştür. Onlar, yerleşik tarımla (Güney Kazakistan, Syrdariya, Shu, Talas, Arys), göçebe (Batı ve Orta Kazakistan) ve yarı göçebe hayvancılık (Zhetisu, Doğu Kazakistan) ile uğraşmışlardır (Kozıbayev, 1993: 47).

Üysinler Devleti ise, M.Ö. II. yüzyılda kurulmuştur. Başkenti şimdiki Istık Göl topraklarında yerleşmiştir. En üst yetkilisine “gunmo” adı verilmiştir. Onun dışında “tarkhan” ve “houbay” gibi unvanları da olmuştur. Halkın toplam sayısı 600 bini aşmıştır. Onlar, göçebe hayvancılık ve çiftçilik ile uğraşmışlardır (Kasımbayev, 1994: 58).

Kanglılar, M.Ö. III. yüzyılda kendi devletlerini kurmuştur. Başkentleri Bityan şehri olmuştur. Devlet yöneticisi “yabğu” adını taşımıştır. Kanglılar, tarım ve hayvancılıkla uğraşmışlardır (Kyuner, 1961: 104).

Hunlar Kazak topraklarında ilk defa M.Ö. I. yüzyılın başında yerleşmişlerdir. Hunların en üst unvanı “şanyui” olmuştur. Onun yardımcıları “tümenbaşılar” olmuştur. Hunlar 24 kabileden oluşmuştur (Amanzholov, 1999: 39). Her kabilenin başında aksakalı olmuştur. Yılda üç kez aksakallar toplantısı düzenlenmiştir. Hunlar hayvancılık ve çiftçilik ile geçinmişlerdir.

Diğer halklara göre Sarmatlar ile ilgili bilgiler daha azdır. Onlar hakkında ilk malumatlar M. Ö. III. yüzyılında ortaya çıkmıştır. Sarmatlar genelde göçebe hayvancılık ile yerleşik tarımla uğraşmışlardır (Mınzhan, 1993: 51).

Türk kültürünün temelini oluşturan bu boylar daha sonra paylaştığı coğrafi vaziyetine göre de “Zhüz” diye ifade ettikleri 3 boya bölünmüştü: Ulu (Akarıs), Orta (Bekarıs) ve Küçük (Zhanarıs), (Baymolda, 2005: 79). Her boyun kendi yöneticisi “Biy” vardı.

Zhüz (Cüz)		
Ulu	Orta	Kişi
Töle Biy	Kazıbek Biy	Ayteke Biy
Üysin, Alban, Dulat, Oşaktı, Suan, Şapıraştı, İstı, Sirgeli, Zhalayır, Kanglı, Dulat vs.	Arğın, Kerey, Nayman, Uak, Konırat, Kıpçak vs.	Alışın, Aday, Baybaktı, Zhappas, Şerkeş, Karakesek vs.
Güney Kazakistan, Zhetisu, Şu, Talas, İle nehirleri boylarında, Aladağ eteklerinde yaşamaktadır.	Orta Kazakistan, Kuzey-Doğu Kazakistan, Doğu Türkistan’ın Altay, Tarbağatay, İli vilayetlerinde, Moğolistan’ın Bayan Ölgey vilayetinde yaşamaktadır.	Batı Kazakistan, Aral Gölü, Hazar Denizi’nin kuzey kısmı, Oral dağları, Orınbor

Çizelge 2.1. Kazak halkının Cüzlere bölünmesi (Kaynak: Amanzholov, 1999: 145)

2.2. Kazakistan Topraklarındaki Ortaçağ Devletleri (VI-XIII. yüzyıllar)

V. yüzyıla kadar Kazakistan topraklarında Saka, Hun, Kanglı ve Sarmat gibi kabile birlikleri kurulmuştur. Sonrasında, Türk Kağanatı, Batı Türk Kağanatı, Türgiş Kağanatı gibi ilk ortaçağ devletleri de temelini almıştır. Yüzyıllarca devam eden bu süreç, Kazak Halkının oluşumuna istisnasız büyük katkı sağlamıştır (İsmagulov, 1970: 56).

Türk Kağanatı (Göktürk Hakanlığı) (552-603)

Kazakistan toprakları, VI. yüzyılda Türk Kağanatı (Göktürk Hakanlığı) idaresinde olmuştur. Buradaki “Türk” adı ilk defa ortaya 542 yılında çıkmıştır. Çin yıllıklarında rastlanan bilgilere göre, Türkler Hunların torunlarıydı (Adzhi, 2007: 41).

Türk Kağanatı, Orta Asya kabilelerinin zenginliklerine sahip olmak için, Hazar Denizi’nden Doğu Türkistan’a kadar uzanan Eftalitlere karşı savaş açmıştır. Büyük topraklara sahip olmasına rağmen, Türk Kağanatı iç çekişmelerden dolayı parçalanıp, Batı Türk Kağanatı’nın meydana gelmesine neden olmuştur (Klyashtorniy, 1964: 19).

Batı Türk Kağanatı (Batı Göktürk Kağanlığı) (603-704)

Doğu Türkistan’dan Amudariya, Edil, Kuzey Kafkasya’ya kadar uzanan Batı Türk Kağanatı’nın başkenti Suyap şehri, en üst yetkili ise “Kağan” idi. Ayrıca, “yabğu”, “şad” ve “ilteber” gibi yüksek unvanları da vardı. Hakemlik işlerini “buyruk”, “tarhanlar” sürdürmüştür. Tüm sosyal yapı sınıflandırılmasındaki en alt kesimde ise “karabudunlar” yani vasallar vardı. Kabileler, kendi aralarında asilzade ve bağımlılar olarak bölünmüştür. Sınıflandırma ve feodal ilişkilerin hızlı bir şekilde oluşması, iç çekişmeleri de arttırmıştır. Neticesinde, hükümdarların sürekli değişip, Kağanat’ın zayıflamasına sebep olmuştur (Gumilev, 1967: 48).

Komşu Tang İmparatorluğu, Kağanat’ın siyasi durumundan faydalanıp, Batı Türk Kağanat’ının kabilelerini işgal etmeye çalışmıştır. Böylece, Batı Türk Kağanatı eski gücünü kaybedip, 659 yılında yıkılmıştır. Ancak, kabilelerin arasında daha yoğun mücadele gösteren Türgişler, kuvvetlerini toplayıp, yeni devlet kurmaya karar vermiştir (Ganiyev, 2006: 151).

Harita 2.1. Türk Kağanatı ve Batı Türk Kağanatı haritası (Kaynak: <http://vek-noviy.ru/istoriya-uzbekistana-iv-nacholo-xvi-vv/zapadnyiy-tyurkskiy-kaganat.html>. 19.04.2019).

Türgeş Kağanatı (704-756)

Türgeş Kaganat'ının toprakları, Orta Asya'nın güneydoğusundaki Şaş şehriden, Doğu Türkistan'daki Besbalık ve Turfan şehirlerine kadar uzanmıştır. Devletin Suyap ve Kungit gibi iki merkezi şehirleri vardı. Türgeşler kendi aralarında sarı ve kara olarak ikiye bölünmüştür. Onlar genelde göçebe veya yarı göçebe hayat sürdürmüşlerdir. Şehirlerin çoğu İpek Yolu boyunca olduğu için, yerel millet ticaret ile de uğraşmıştır. Özellikle, Suyap, Balasağun, Taraz ve Ispidzhap gibi şehirleri ticaret alanında en gelişmiş olanlardandır (Malyavkin, 1989: 23).

704-705 yıllarında Arapların Türgeş Kağanatı'na ilk saldırıları başlamıştır. Araplara karşı mücadele Kağanatı'nın kurucusu Üç Elik'ten son Kağan'a kadar devam etmiştir. 715-738 yılları devlet başında olan Sulu Kağan en başarılı yöneticilerden biri olmuştur. Araplar onu cesurluğu için "Ebu Muzahim" veya "Zahmet Verici" diye adlandırmıştır. Ancak, Türgeşler'in Araplar dışında da düşmanları vardı. Yıllarca saldırılardan dolayı zayıflayan Türgeşler, 756 yılında Karluklar'ın baskısına dayanamadan yıkılmıştır (Karzhaubay, 2002: 163).

Karluk Devleti (756-940)

Karluklar ilk başta Uygur Kağanlığı'nın idaresine ait olmuştur. Fakat 756 yılından itibaren bağımsız bir şekilde hareket etmeye başlamıştır. Karluklar, kısa süre

içerisinde devlet sınırlarını genişletmiştir. Karlukların bünyesi Tuhsi, Şigil, Azkiş ve Türğiş gibi dokuz kabileden oluşmuştur (Kumekov, 1981: 14). Onlar yerleşik ve tarımla uğraşmıştır. Arap bilim adamı İbni Havkal'a göre, Karluk topraklarının batısından doğusuna kadar 30 günlük mesafe vardı. Ayrıca Karluk Devletinde Taraz, Merke, Talgar gibi 25 şehirler vardı. Onların çoğu İpek Yolu üzerindeydi. Fakat böyle ekonomik gelişmelere rağmen, iç çekişmeler yer alıp, devlet gücünü kaybetmiştir. Bu durumdan yararlanan Kaşğarlar, Karluk Devletine son vermişlerdir (Tımişbayev, 1993: 174).

Oğuz Devleti (IX-XI. yüzyıllar)

“Oğuz” kelimesinin kökeni konusunda farklı görüşler vardır. Bazı bilim adamları “uız” (süt ürünü), diğerleri ise “ok” (ok) veya “ögiz” (öküz) kelimelerinden geldiğine inanmaktadır (Agadzhanov, 1980: 345).

IX. yüzyılın sonunda Oğuzlar, Hazarlar ile birleşip, Peçenekleri yenmiştir. Böylece, Oral ve Edil arasındaki tüm bölgeyi hâkimiyeti altına alıp, kendi devletlerini kurmuştur. Devlet başkenti Yangikent şehri olmuştur. İktidar babadan oğula geçmiştir. En üst yöneticisi “yabğu” olmuştur. Oğuzlar, 24 kabileden oluşup, Boz Ok ve Üç Ok olarak ikiye ayrılmıştır (Salğarin, 1989: 83).

Oğuzlar, 956 yılında Kiyev Rusları ile ittifak kurup, Hazar Kağanlığı'nı yıkmıştır. 985 yılında ise, Rus knyazleri ile birleşip, Edil Bulgarları'nın topraklarını zapt etmiştir. Fakat sürekli devam eden Kıpçak baskısı, Oğuzların güçlenmesine izin vermemiştir. Kıpçakların saldırılarına maruz kalan Oğuzlar, Doğu Avrupa ve Küçük Asya tarafına göç etmek zorunda kalmıştır. Neticesinde, saldırılara direnemediği için Oğuz Devleti ortadan kalkmıştır (Agadzhanov, 1969: 157).

Kimek Kağanlığı (IX-XI. yüzyıllar)

“Kimekler” hakkında ilk defa VIII. yüzyılda İbn Hurdadbih eserlerinde bahsedilmiştir. Kimekler ayrı kabile olarak 656 yılında Batı Göktürk Kağanlığı yıkıldıktan sonra yaşamaya başlamıştır. Bu birliğin başında bulunan kişi “Şad Tutuk” olarak adlandırılmıştır. VII. yüzyılın ortasında Kimekler, Altay Dağları ile Ertis arasında yerleşmiştir. Onların İmakya ve Karantiya gibi iki başkenti olmuştur (Kumekov, 1972: 10).

840 yılında, Merkezi Moğolistan'daki Uygur Kağanlığının dağılımından sonra, onun çatısı altındaki kabilelerin bir kısmı Kimek Birliğine dâhil olmuştur. Bu kabilenin yöneticisi “yabğu” olarak adlandırılmıştır. Kimekler, tanrı, ateş, su, güneş, yıldız ve dağa tapmıştır. X. Yüzyılın başında ise Kimek Kağanlığında İslam dini yayılmaya başlamıştır (Bichurin, 1950: 303).

X. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Kimak topraklarına Karahanlılar tehdit etmeye başlamıştır. Bir taraftan da Kıpçaklar saldırılarını sürdürmüştür. Bu tür mücadeleler neticesinde, Kimak kağanatı gücünü tamamen kaybetmiştir (Akhmaturov, 2015: 30).

Karahanlılar (942-1210)

Karahanlı Devletinin kurucusu Saltuk Buğra Han'dır. Devlet toprağı bölgelere “iktalara” ayrılmıştır. Her iktanın kendi hak ve hukukları olmuştur. Örneğin, kendi para birimlerini basma, unvanlarını değiştirme gibi haklara sahip olmuştur. 1030 yılında devlet ikiye ayrılmıştır. Birincisi Hocent'ten Maurenahr'a kadar uzanan (başkenti Buhara şehri) Batı Karahanlılar ise, ikincisi Taraz'dan Kaşğar'a kadar uzanan (başkenti Balasagun şehri) Doğu Karahanlılardı (Seydinbek, 1997: 30).

1141 yılında Karakitay orduları, Batı ve Doğu Karahanlıların topraklarını istila etmiştir. 1210 yılında da Naymanlarla olan savaş devlet gücünü kaybetmesine yol açmıştır. 1212 yılında Batı Karahanlılar'ın hanı öldürülmüştür. Böylece, Karahanlı Devletinin tarihi sona ermiştir (Karayev, 1983: 202).

Karakıtay Devleti (1128-1213)

Karakıtay Devleti'nin kurulması Kidan kabilesi ile ilişkilidir. 1125 yılında Kidanlar, Emil Nehri'nin boyunda Kidan şehrini kurmuşlardı. Zhetisu'nun bir kısmı Kidanlara ait olduğu için yerli Türkler ile yaşamışlardı. Türkler, Kidanları “Karakıtaylar” demişlerdi. Karakitayların hükümdarı “gurhan” olmuştur. Devlet başkenti de Balasağun şehri olmuştur (Zholdasbayev ve Babayev, 2003: 56).

1209 yılında Karakitaylar Muhammed Harezmsah'a karşı savaş açmıştır. 1210 yılında ise Karakitay ordusu saldırı altında kalıp, hükümdarı Tayanku esir düşmüştür. 1211 yılında da Karakitayların son Gurhanı Çiligu öldürülmüştür. Böylece, Karakitay Devleti sona ermiştir (Zholdasbayev ve Babayev, 2003: 59).

Kıpşak Hanlığı (XI. yüzyılın başı-1219)

Kıpşakların tarihi Kimekler ile yakından bağlıdır. XI. yüzyılda Kimek Kağanlığı dağıldıktan sonra, kağanlık içerisinde bulunan kabilelerden Kıpşaklar liderlik yaparak, Kıpşak Hanlığını kurmuştur. Kıpşaklar, doğuda Altay'dan Ertis'e kadar, batıda Edil'den Güney'e kadar, güneyde Balkaş Gölünden kuzeydeki Sibiryaya kadar olan yerleri kapsamıştır. Başkenti Sığanak şehri olmuştur. Kıpşak Hanlığı Doğu ve Batı olarak ikiye bölünmüştür. Doğu Kıpşak 16 kabileden (toksoba, börili, durut, karabörikli), Batı Kıpşak ise 11 kabileden (elbörili, iyurtan, buzhağlı) oluşmuştur. Birçok kabilelerden oluşan Kıpşak Hanlığı, farklı devletlerin yaşamında aktif rol alıp, büyük siyasi olaylara katılmıştır (Akhinzhanov, 1995: 63).

2.3. Moğol İşgali

XII. yüzyılın sonu - XIII. yüzyılın başında Moğolistan topraklarında büyük göçebe devlet kurulmuştur. Üstün hükümdar olarak ilan edilen Temujin, Cengiz Han unvanını almıştır. Devletin başkenti Karakurum şehriydi. Yeni devlet 3 bölgeye bölünmüştür: merkezi – “kul”, sağ kanatı – “barungar” ve sol kanatı – “zhongar” (Petrushevskiy, 1977: 122).

1211–1215 yıllarında Cengiz Han, Çin askerini, 1218–1219 tarihlerinde ise Sibirya halkını fethetmiştir. Daha sonra da Kazakistan, Orta Asya, İran ve Orta Doğu gibi ülkeleri tahrip etmeye başlamıştır. Örneğin, 1219 yılında Cengiz Han, Otırar şehrine hücum etmiştir. Fakat Moğolların istilasına karşı savaşan Kazaklar, düşmanına ancak 5 ay sonra teslim olmuştur. 1220 yılında Sığanak, Uz Kent ve Zhent gibi şehirler Moğolların idaresine geçmiştir. 1221 yılında ise, aynı Otırar gibi Urganç şehri de 5 ay süren savaştan sonra yenilgisini kabul etmiştir. Böylece, 1219-1224 yılları arasında Kazakistan toprakları Moğol imparatorluğunun bir parçası olmuştur (Amanzholov ve Rakhmetov, 1996: 197).

Cengiz Han, elde ettiği toprakları oğulları arasında bölmüştür. Ertis'ten Volga'ya kadar, bütün Desht-i-Kıpşak ve Khorezm yerleri Cuci'ye ait olmuştur. Güney ve Güneydoğu Kazakistan, Doğu Türkistan ve Maurenahr yerleri ise Şağatay'a verilmiştir. Batı Moğolistan, Tarbagatai vs. bölgeler Ugedei ulusunun bir parçası olmuştur (Kozıbay ve Akışev, 1996: 442).

2.4. Kazakistan Topraklarındaki Ortaçağ Devletleri (XIV-XV. yüzyıllar)

1219-1224 yıllarında Moğol Ordusu komşu ülke halklarını hâkimiyet altına almıştır. Örneğin, 1221’de Orta Asya’yı tamamen işgal edip, 1224’te Kazakistan’ı Cengiz Han İmparatorluğu’na dâhil etmiştir. Fakat 1227 yılında Cengiz Han’ın ölümünden sonra, İmparatorluk birkaç küçük devletlere bölünmüştür. Taht başına da Cengiz Han’ın torunu Batu Han gelmiştir. Kısa süreç içerisinde Batu Han, Deşt-i-Kıpçak, Kırım, Kuzey Kafkasya, hatta Rusya Knezlikleri gibi yerleri ele geçirip, Altın Orda Devletini kurmuştur (Tizengauzen, 1941: 15).

Altın Orda (1243-1503)

Altın Orda Devleti’nin merkezi Saray Batu, sonradan Saray Berkey şehri olmuştur. Devlet nüfusu Kıpçak, Kanglı, Karluk ve Naiman gibi çeşitli kabilelerden oluşmuştur (Kadırbayev ve Sızdıkova, 2017: 55).

Devletin siyasi sorunları Kurultay’da çözülmüştür. Ayrıca, devlet yönetimine “vezir”, “daruga”, “noyan”, “emir” ve “bahadür” gibi unvanlar verilmiştir. İdari sistemi de “sağ” ve “sol” olarak ikiye bölünmüştür (Karpini ve Rubruk, 1957: 46).

1260 yılında Altın Orda bağımsız bir devlete dönüşmüştür. Özbek ve Zhanibek Han dönemlerinde de gelişmiş ülkeler arasına girmiştir. Hatta 1312 yılında Özbek Hanının desteklemesiyle, İslam dinini Devletin resmi dini olarak kabul etmiştir (Egorov, 1985: 34).

XIV. yüzyıldan itibaren, Altın Orda Devleti zayıflamaya başlamıştır. 1357-1380 tarihleri arasında 25 kere han değişmiştir (Grekov ve Yakubovskiy, 1950: 37). 1380 yılında Altın Orda Kulikova’da Rus Ordusuna yenilip, Toktamış Hanın yönetmenliği altına geçmiştir. 1382 yılında ise Toktamış Han Moskova’yı yakmıştır. Fakat Altın Orda’ya karşı düzenleyen seferlerinin birinde Emir Timur Toktamış Han’a saldırmıştır. Böylece Altın Orda tamamen yok edilmiştir (Zahoder, 1967: 166).

Ak Orda (XIII-XV. yüzyıllar)

Altın Orda devletinin parçalanmasından sonra, tarih sahnesine Ak Orda, Kırım, Kazan ve Astrahan gibi yeni hanlıklar çıkmıştır. Kazak tarihi için ayrı önem taşıyan Ak Orda devletinin de temelli bu dönemde oluşturulmuştur (Mingulov, 1981: 78).

Ak Orda bugünkü Kazakistan topraklarında yer alan ilk büyük devlettir. Ak Orda'nın merkezi Sıġanak şehriydi. Ak Orda'nın kurucusu, Cuci han'ın en büyük oğlu Orda Ecen'dir. (1226-1280). Devlet gücünün zirvesine Orıs Hanın döneminde çıkmıştır. Fakat 1375 yılında Toktamış Han, Ak Orda'ya karşı bir istila başlatmıştır. Şiddetli çatışmalar sonucunda Orıs Han öldürölüp, Ak Orda Toktamış'ın ellerine geçmiştir. Neticesinde, savaşların ve iç çatışmaların sayısı artıp, Ak Orda gücünü kaybetmeye başlamıştır. Ak Orda yıkılınca, ortaya Abilkhayır Hanlığı ve Noġay Ordası çıkmıştır (İsin, 2002: 87).

Noġay Ordası (XIV-XV. yüzyıllar)

Noġay Ordası, XIV-XV. yüzyıllarda Batı Kazakistan topraklarında yer alan büyük devletlerden bir tanesiydi. Noġay adı – Cuci Han'ın torunu Noġay Batırdan türemiş diyen fikirler vardı. Devlet kabileleri arasında en çok sayıda Mangıtlar bulunduğu için, Orda'nın bir başka “Mangıt Yurdu” gibi adı da vardı (Toġan, 1981: 35). Mangıtlar dışında, Orda'ya Kıpşak, Kanglı, Konrat, Naiman, Üysin, Karluk ve Tama gibi kabileler de girmişti. Başkenti – Sarayşık şehriydi. Devlet kurucusu – Edige Han'dı. Devletin en üst yönetcisine Han diye hitap ediliyordu (Koçekayev, 1988: 107).

Sibirya, Orta Asya ve Kazakistan gibi komşu devletlerle ticari ve siyasi ilişkilerini sıkça tutan Noġaylar, XVI. yüzyılda ekonomik durumlarını birkaç kat yükseltmişlerdi. Ancak iç ve dış çatışmalarından dolayı, Orda tamamen yıkılmıştı. Orda'nın Kazak topraklarında olan kısmı ise Küçük Zhüz bölgesine dâhil olmuştu. Diğer bölgeleri ise Kırım Hanlığı, Rusya ve Sibirya Hanlığı ile temas kurmuştu (Trepalov, 2002: 209).

Abilkhayır Hanlığı (1428–1468)

XV. yüzyılın 20. yıllarında Kazakistan topraklarında Abilkhayır Hanlığı kurulmuştur. Devletin başkanı Abilkhayır Han olmuştur. Hanlığın Tura (1428-1430), Orda-Bazar (1430-1446) ve Sıġanak (1446-1468) gibi başkentleri olmuştur. Hanlığın etnik yapısı Kıpşak, Naiman, Mangıt, Karluk, Kanglı ve Uygur gibi kabilelerden oluşsa da, tarihi kaynaklarda Abilkhayır Hanlığı genelde “Özbek” veya “Özbek Hanlığı” olarak geçmiştir (Salġaraulı, 1992: 48).

Oral dağlarından, Zhayık ve Ertis nehirlerine kadar neredeyse tüm yerlere sahip olan Özbek Hanlığı, topraklarını hep genişletme çabasındaydı. XV. yüzyılın 30. yıllarında Abilkhayır, Orda Ecen soyundan gelen askerlere karşı savaş açıp, yeni toprakları ele geçirmiştir. 40. yıllarda ise Sırdariya'nın Sıganak, Sozak ve Ak-Korgan gibi şehirlerini almayı başarmıştı. Fakat onun her saldırısı başarılı gerçekleşmemiştir. 1456 yılında Özbek Hanlığı'nın ordusu Oyratlara (Kalmak) mağlup olmuştur (Daniyarov, 1998: 146).

2.5. Kazak Hanlığı ve Kazak Hanları (XV-XVII. yüzyıllar)

Özbek Hanlığı, Oyratlar'a yenildikten sonra, idaresinde bulunan iki sultan Zhanibek ile Kerey kendilerine ait olan uyruklarıyla birlikte, Özbek Hanlığı'ndan ayrılıp, Doğu Çağatay Devleti'nin hanı Esenboğa'nın himayesine girmeye karar vermiştir. Esenboğa, sultanları Balkaş Gölü ve Çu ırmağı bölgesine yerleştirmiştir. Ayrıca onlara bağlı olan uyruklara da "hür ve serbest yaşamayı seven, maceraperest, âsi" anlamlarına gelen "Kazak" adını vermiştir. Böylece, XV. yüzyılda günümüzdeki Kazakistan topraklarında Zhanibek ve Kerey Hanların birleşimi ile Kazak Hanlığı kurulmuştur. Yeni Hanlığın kuruluş tarihini, Muhhamed Haydar Dulati 1465-66 yıllar arası olarak belirtmiştir (Zholdasekov, 2009).

Kazak Hanlığı kurulunca, Abilkhayır Han'ın idaresinde yaşayan başka uyruklar da Kazak Hanlığı'na geçmeye karar vermişlerdir. Kazak halkının ayrı bir Türk boyu olarak ortaya çıkıp devlet kurması, Kazak tarihi bakımından çok önemli bir adım olmuştur (Hizmetli, 2003: 220).

Zhanibek ve Kerey Hanlar Devri (1465-1480)

Kazak Hanlığı'nın kuruluş döneminde Zhanibek ve Kerey hanları idaresinde yaklaşık 200 bin kişilik topluluk vardır. Komşu bölgelerin uyrukları ile birleşme neticesinde de nüfus artışı yer almıştır. Ayrıca Doğu Çağatay Devleti'nin hanı Esenboğa'nın ölümünden sonra ortaya çıkan siyasi karışıklıklar, Doğu Çağatay'daki başka Türk uyruklarının Kazaklara katılmasına neden olmuştur (Argınbayev, 1996: 7).

Kazak Hanlığı'nın gittikçe güçlenmesi Abilkhayır Han'ın hoşuna gitmemiştir. Komşu ülkenin kuvvetlenmesini istemeyen Özbek Hanı, Çağatay Hanlığı ile birleşip, Kazaklara saldırmıştır. Fakat savaş esnasında Abilkhayır Han hayatını kaybedip,

Özbek Hanlığı'nın bazı uyrukları Kazakların idaresine geçmiştir (Bekmakhanova ve Zafirova, 1992: 49).

Burındık Han Devri (1480-1511)

Burındık Han, Kazak Hanlığı'nın kurucusundan biri olan Kerey Han'ın oğludur. Onun devrinde de Kazakların Özbek Hanlığı ile mücadelelerinin devamını bulmuştur. Örneğin, Özbek hanı Muhammed Şaybani ile olan savaş sonrasında, Kazak Hanlığı Sırdariya boyundaki Sığanak, Otırar, Sozak ve Türkistan gibi şehirlerinin idaresini ele geçirmiştir. Büyük tehlike altında kalan Muhammed Şaybani'nin 1500 yılında uyruklarıyla birlikte Maurenahır'a gitmeden başka çaresi kalmamıştır (Karibayev, 2011: 81).

Kasım Han Devri (1511-1523)

Kasım Han, Zhanibek Hanın oğludur. Günümüzde Kazakistan'a ait toprakların neredeyse tamamı (Sırdariya boyu, Zhetisu bölgesi, Balkaş Gölü, Ulıtau dağları, Zhayık nehri, vs.) Kasım Han devlet başındayken idare altına alınmıştır. Sığanak şehrinden sonra başkent olan Türkistan şehri de idare altına alınanlardan bir tanesiymiş. Kasım Han ve yardımcıları hükûmetlerini başkent in Ak Saray diye adlandırılan sarayında yürütmüştür (Tınıshbayev, 1925: 46).

Kazak topraklarında ilk yasayı kabul eden de Kasım Han olmuştur. Kasım Hanın düzenlediği kanun "Kasım Hanın Kaska Zholı" diye adlandırılmıştır. Yasa, mülkiyet kanunu (arazi ve mülkiyet anlaşmazlığı), ceza hukuku (cinayet, gasp, saldırı, hırsızlık), askeri hukuk (askerin hak ve yükümlülükleri), devletlerarası ilişkiler (etnik ilişkiler) ve insan hakları gibi beş bölümden oluşmuştur. Kasım Han, 1521 yılında 78 yaşındayken Sarayşık şehrinde ölmüştür (Mukhambetkaliyeva, 2010: 21).

Takır Han Devri (1523-1533)

Kasım Han ölümünden sonra, Hanlık tahtına oğlu sultan Mamaş çıkmıştır. Ancak, bu karara karşı olan diğer sultanlar Mamaş Han'ı öldürüp, yerine Takır Han'ı seçmiştir. Yeni seçilmiş Han Kasım Han gibi başarılı yönetici olamamıştır. O, 1524 yılında Nogay Ordası'na yenilip, Kazak Hanlığı'nın batısındaki bir takım yerlerden ayrılmıştır (Abuseitova, 1985: 85).

Tüm kuvvetini kaybetmek üzere, Takır Han Taşkent bölgesinin hâkimi Keldi-Muhamed'ten destek istemiştir. Fakat kaybettiği yerleri geri alınca, Kırgızlarla

birleşip zamanında yardım eden Keldi-Muhhamed'in kendisine karşı çıkmıştır. Ordusu daha kuvvetli olan Keldi-Muhhamed, Kazak-Kırgız birleşimini kolaylıkla yenmiştir. Neticesinde, Kazak Hanlığı Türkistan şehrini kaybetmiştir. 1533'te Takır Han hayatına veda etmiştir. Yerine gelen Buydaş Han (1533-1538) da iyi bir siyasetçi olamamıştır (İbragimov ve diğerleri, 1969: 195).

Haknazar Han Devri (1538-1580)

1538 yılında devlet başına Kasım Han'ın oğlu Haknazar gelmiştir. Kazak Hanları içinde en uzun hanlık yapan Haknazar'ın idaresi toplam 42 yıl sürmüştür. Bu süreç içerisinde Haknazar Han, daha önce kaybedilmiş tüm Kazak yerlerini geri almıştır (Kuzembayulı ve Erkin, 1999: 147).

Haknazar Han, hem iç, hem dış işlerinde başarılı olan yöneticiydi. Örneğin, Sibir ve Moğolistan Hanlıkları ile anlaşmazlık yaşarken, Özbek ve Buhara Hanlıklarıyla ittifak yapıp, onların destekleriyle Kazakların ticari ve iktisadi durumlarını iyileştirmiştir (Atıgayev, 2002: 22).

Fakat Haknazar Han'ın, Özbek ve Buhara Hanları ile olan siyasi bağlantısı Taşkent Han'ın hoşuna gitmemiştir. Neticesinde, Taşkent hanı ile Buhara hanı arasında mücadele başlamıştır. Ülkesini çatışmalardan koruma maksadı ile Haknazar Han, her biri ile iş birliğini tutmaya çalışmıştır. Ancak Taşkent Hanı, Haknazar Han'ın düşmanı Buhara Hanı ile anlaşma yaptığını duyunca, onu öldürtmüştür (Salğarılı, 1996: 7).

Şıgay Han Devri (1580-1582)

Ak Nazar Han'ın yerine gelen Şıgay Han devri çok kısa sürmüştür. Aknazar Han'ın öcünü almak isteyen Şıgay Han, Buhara Hanı ile kuvvetini birleştirip, Taşkent Han'ına savaş açmıştır. Sefer Taşkent Hanı'nın kaçıp kurtulması ve Şıgay Han'ın ölümü ile bitmiştir (Kuzembayulı ve Erkin, 1999: 149).

Kadırgali Zhalayr eserinde, Şıgay Hanın 3 kadını ve birçok nesli olduğunu belirtmiştir: Bayım Begim (çocukları Seydikul Sultan, Ohan Sultan, Altyn Hanım), Yakşım Begim (çocukları Tauekel Han, Esim Han, Sultan-Sabırbek Hanım) ve Dadım Hanım (çocukları Ali Sultan, Sulum Sultan, İbrahim Sultan, Şağım Sultan). Şıgay Han'ın ölümünden sonra da devlet başına oğlu Tauekel Han gelmiştir. (Mingulov ve diğerleri, 1997: 121).

Taukel Han Devri (1582-1598)

Yeni Hanın devrinde de Taşkent Hanlığı ile mücadele devam edilmiştir. 1582 yılında iki Hanlık arasında savaş başlamıştır. Savaşta Taşkent Hanı öldürülüp, ailesi esir düşürülmüştür. Ayrıca, Türkistan, Otırar, Sayram gibi daha önce Kazaklara ait olan şehirler Kazak Hanlığı'na geri verilmiştir (Karibayev, 2019: 110).

1583 yılında Taukel Han, zamanında Buhara Hanlığı ile olan anlaşmayı bozup, Taşkent şehrine hücum etmiştir. 1597-98 yıllarında ise seferlerin birinde Buhara Hanlığı tamamen yenilip, 2. Abdullah Han öldürülmüştür. Fakat kuşatma esnasında Taukel Han da ağır yaralanıp, kısa bir zaman sonra ölmüştür. Yeni han olarak oğlu Abdulhumin seçilmiştir (Turgınbekkızı, 2010: 9).

Esim Han Devri (1598-1628)

Taukel'den sonra Devlet başına gelen Esim Han, Buhara Hanı ile bozulan anlaşmayı yenilemiştir. Anlaşmaya göre, Taşkent şehri Kazak Hanlığına geçmiştir (Klyashtornıy ve Sultanov, 1992: 297).

1598 yılında ise Kazak Hanlığının komşusu olan Sibir Hanlığı, Rus Hükümeti tarafından kaldırılmıştır. Böylece, Rus Çarlığı Kazak Hanlığının kuzeydeki komşusu olmuştur. Ayrıca, Sibir Hanlığının dağılması sebebiyle, devlet idaresindeki Türk uyrukları Kazak Hanlığına dâhil olup, nüfusun artmasına neden olmuştur (Kusainov, 1998: 177).

Esim Han, tek merkezden idare edilen sistemi düzenlemeye çalışmıştır. Halk arasında "Esim Han'ın Eski Zholu" olarak adlandırılan Kazak yasasını hazırlamıştır (Toysanulu, 2012: 259).

Zhangir Han Devri (1628-1652)

Esim Han'ın ölümünden sonra, 1628 yılında devlet başına Zhangir Han gelmiştir. Zhangir Han zamanında da Kazaklar Oyratlar'dan acı çekmiştir. Oyratların saldırılarına karşı Zhangir Han güneydeki Buhara Hanlığı, Yarkent Hanlığı ve Kırgızlar ile ittifak yapmıştır (Mağauin, 1995: 59).

Zhangir Han'ın devriminde Oyratlar Kazak topraklarına iki büyük saldırı düzenlemiştir. 1643 yılında yapılan ilk saldırısında Kazak Hanlığı Bagatur Konteyci'nin idaresindeki Oyrat ordusunu yenmiştir. Fakat 1652 yılındaki ikinci

saldırıda Bagatur Konteyci Kazak ordusunu yenerek, Zhangir Hanı da öldürmüştür (Dautbayev, 2012: 96).

1652 yılında devlet başına Bahadur Han gelmiştir. Onun devrinde Kazaklar arasında bölünmeler tekrar başlayıp, merkezî otorite zayıflamıştır. Toplam 30 yıldır süren Bahadur Han idaresi Kazak tarihinin en başarısız dönemi sayılmıştır (Dautbayev, 2012: 104).

Tauke Han Devri (1680-1715)

Tauke Han, kendi devri esnasında Kazak halkının bölünmesini durdurmaya çalışmıştır. Ayrıca, Hanlık ve Biyeler Meclisinin rollünü arttırıp, her yıl Kültöbe’de Cüz’ün toplandığı Kurultay’ı düzenlemiştir. Cüz’lerin yöneticileri Töle Biy, Kazıbek Biy ve AYTEKE Biy’in yetkilerini arttırmıştır. Hanlık güçlenince, Karakalpak ile Kırgızlar da Tauke Hanın idaresi altına geçmeye başlamıştır (Sağınğaliyeva, 2010: 58).

Tauke Han komşu ülkelerle de diplomatik münasebet kurmaya çalışmıştır. Örneğin, Oyratların devamlı saldırısına karşı çıkabilmek için Rus Çarlığı ile siyasi bağlantı kurmaya çalışmıştır. Fakat Tauke Hanın yürüttüğü siyaset Kazak Hanlığının güçlü bir devlet olarak devam etmesi için yetersizdi. Tauke Han, daha önce Kasım ve Esim Hanların düzenlediği yasaları geliştirip, “Zheti Zhargı” (Yedi Kanun) kanunu yürütmüştür (Sultanov, 1982: 66).

İlk defa Zheti Zhargı kanunu 1804 ve 1832 yıllarında Rus araştırmacıları Spasskiy ve Levshin tarafından kaydedilip saklanmıştır. Zheti Zhargı 7 bölümü içermiştir: yer ve arazi kanunu (yer, sulama sorunları), evlilik yasası (evliliğin son ermesi, eşlerin hak ve yükümlükleri), askeri kanun (askeri örgüt ve onların hakları), mahkeme kuralları (dava prosedürü), ceza hukuku (cinayet dışındaki çeşitli suçlar), “kuna yasası” (cinayet ve ağır bedensel zarar) ve dullar yasası (dul ve yetimlerin hakları), (Abuseitova ve diğerleri, 2001: 365).

1715 yılında Tauke Han ölümünden sonra, taht başına Kayıp Han geçmiştir. Ancak yeni hanın döneminde de Kazak halkı huzurla kavuşamamıştır. 1718 yılında Oyratlar ile olan savaşta Kayıp Han hayatını kaybetmiştir (Klyashtorniy ve Sultanov, 1992: 320).

1718 yılında Han olarak Tauke Han'ın oğlu Bolat seçilmiştir. Fakat onun hanlığını kabul etmeyen sultanlar bölünmeye başlamıştır. Sonuç olarak Kazak Hanlığı küçük hanlıklara bölünmüştür. Orta Cüz'ü Semeke Han ve Küşik Han, Ulu Cüz'ü Zholbarıs Han ve Küçük Cüz'ü Abilhayır Han idare etmeye başlamıştır (Zhanaydarov, 2001: 38).

2.6. Kazak Hanlığı'nın Parçalanması

Küçük Cüz

Oyratların sürekli devam eden saldırısı, 1731 yılında Küçük Cüz hanı Abilhayır Han'ın Rus Çarlığı himayesine girmesine mecbur bırakmıştır. Oyrat saldırılarına Rusya'nın destek vereceğini düşünen Abilhayır Han, aslında “Rusya hapsine” kendi isteğiyle adım attığından haberi yoktu. “Asya'ya hâkim olmak için Kazak topraklarına hâkim olmak lazım” diyen 1. Petr için, Kazak hanının bu teklifi tam zamanında gelmiş oldu. Rusya, Kazak ülkesini kendi idaresi altına almayı düşünüyordu. Rus himayesini kabul ettikten sonra, Batı Kazakistan'da askeri kaleler ve müstahkem mevkiiler inşa edilmeye başlamıştır (Apollova, 1948: 44).

1748 yılında Abilhayır Han öldürülmüştür. Yerine oğlu Nuralı Rusya tarafından tayin edilmiştir. Böylece Rus hükümeti, Küçük Cüz'ün iç işlerini de yönetmeye başlamıştır (Sabırkhanov, 1981: 155).

1801 yılında Nuralı Han'ın oğlu Bökey Sultan, Rusya'dan Yayık nehri ile İdil nehri arasındaki ıssız kalan bölgeye yerleşmeye izin alıp, göç etmiştir. Küçük Cüz'den ayrılan bu gruba “Bökey Ordası” veya “İç Orda” adı verilmiştir. 1824 yılında Küçük Cüz ile Bökey Ordası'nda hanlık idaresi kaldırılıp, Batı Kazakistan toprakları tamamen Rusya idaresine geçmiştir (Erofeeva, 1990: 157).

Orta Cüz

1730'ların başında Orta Cüz'ün hanları Semeke Han ile Küşik Han Oyrat saldırılarına uğramıştır. Sameke hanın yerine geçen Abilmanbet, 1735 yılında görevini gönüllü olarak Abılay Han'a devretmiştir (Suleymenov ve Moiseev, 1988: 144).

1757 yılında, Oyratlar Çinlilerle olan savaşta büyük yenilgiye uğrayıp, eski güçlerini kaybetmiştir. Türkistan topraklarına artık Çinliler etkili olmaya başlamıştır. İki büyük imparatorluk baskısı altında kalan Abılay Han, hem Rusya hem Çin ile barış

içinde yaşamaya mecbur kalmıştır. Tüm kazak milleti tarafından kabul edilen han 1781 yılında vefat etmiştir. Devlet başına oğlu Abdullah Han, ardından Uali Han gelmiştir (Mağauin, 1995: 117).

1788 yılında Kazak topraklarındaki Rus etkisinin artışı, Orta Cüz'ün de Rus himayesine geçmesine sebep olmuştur. Orta Cüz'ün iç işlerine karışmaya başlayan Ruslar, 1815 yılında Barak Sultan'ın oğlu Bökey Han'ı Cüz'ün yeni hanı olarak ilan etmiştir. 1822 yılında ise Orta Cüz'deki hanlık idaresi tamamen kaldırılıp, idare Rusya'ya devredilmiştir (Danıyarov, 2000: 133).

Ulu Cüz

1730 yılından itibaren Oyratlar'ın hâkimiyeti altında yaşayan Ulu Cüz, Abılay Han devrinde Orta Cüz ile birleşip özgürlük bulmuştur. Fakat Abılay han ölümünden sonra, gücünü yine kaybedip, Çinlilere sığınmıştır. 1801 yılında ise, Sayram, Şımkent ve Talas gibi yerlerinden ayrılıp, Hokant Hanlığının idaresine geçmiştir. Ancak Hokant Hanlığının idaresi uzun sürmemiştir. 1854 yılında Ulu Cüz bölgeleri Rus topraklarına katılmaya mecbur kalmıştır (Bekmakhanov, 1957: 124).

2.7. Kazakların Rus Sömürgesinden Kurtulma Mücadelesi (1780-1905)

1756 yılında Ruslar Zhayık nehrin sağ yakasına Kazakların girmesini yasaklamıştır. Yasakladığı bölgeler genelde Kazakistan'ın en verimli toprakları idi. Üstelik bu yerlerde müstahkem kaleler de inşa edilmiştir. Ayrıca Küçük Cüz'de ceza hukuku değiştirilip, Rus mahkeme kararları tanınmaya başlamıştır. Orta Cüz Kazaklarının durumu da neredeyse aynı idi. 1822 yılında Rusya, 319 maddeden oluşan "Sibirya Kazaklarının Statüsünü" tayin etmiştir. Bu tebliğe göre, Orta Cüz'ün "Han ve Sultanlar İdaresi" iptal olup, yöneticiler ancak Rusya tarafından seçilmiştir (Hayit, 1975: 54).

Böylece, XVIII. yüzyılın başında Rus İmparatorluğunun sömürge siyasetine karşı kurtulma mücadeleleri başlamıştır.

Sırım Batır (1783-1797)

Kendi haklarını ilk Küçük Cüz halkı aramaya başlamıştır. 1783 yılında Sırım Batır önderliğinde milli ayaklanma harekete geçmiştir. Kazakların isyanına Ural nehrinin sağ bölgesine geçme yasağı, Çar hükümeti tarafından yapılan şiddet, devamlı vergi ödeme zorunluğu vs. sebep olmuştur. Sırım Batır ayaklanmasına 2000 askeri ile

Barak Batır ve 1500 askeri ile Tölenshi Batır katılmıştır. Kazak mücadeleçilerinin baskısından korkan Küçük Cüz Hanı Nuralı, Rusların tarafına geçerek yardım istemiştir. Fakat 3 Temmuz 1786 yılında II Ekaterina Nuralı yerine han olarak kardeşi Eralı'nı koymuştur (Ryazanov, 1928: 12).

Küçük Cüz'de devlet organizasyonunu yerleştirmek için gönderilen Baron İgel'strom, 1789 yılında Baş İdare kurma planını teklif etmiştir. Yeni plana göre, Sırım Batıra savcılık görevi verilecekti. Ancak İgel'stromun planı uygulamaya konulmamıştır (Vyatkin, 1998: 31).

1794 yılında Eralı Han ölümünden sonra, Nuralı Hanın oğlu Esim Han taht başına gelmiştir. Neticesinde, Sırım Batır ayaklanması daha da kuvvetlenmiştir. 1797 yılında Sırım Batır Esim Hanı öldürüp, ardından Hiua Hanlığına göç etmek zorunda kalmıştır. Sırım Batır 1802 yılında Hiua'da vefat etmiştir (Vyatkin, 1941: 225).

1783-1797 yıllar arası Çar hükümeti yetkililerine karşı başlatılan Küçük Cüz ayaklanması başarıya ulaşmadan bastırılmıştır. Fakat 14 sene aralıksız süren isyan, Kazakların bağımsızlık yolunda yaptıkları büyük adım olmuştur (Vyatkin, 1998: 37).

İsatay Taymanulı ve Makhambet Ötemisulı (1836-1838)

Kazak Halkının bağımsızlık yolundaki mücadelesinde İsatay Taymanulı ve Makhambet Ötemisulı'nın başlattığı isyan önemli bir yer almıştır. 1836-1838 yıllarda yer alan bu ayaklanmanın da asıl sebebi Rus sömürgesi olmuştur (Mukhambetkaliyeva, 2015: 42).

1837 yılında Tastobe'de İsatay Taymanulı büyük yenilgiye uğramıştır. Çatışma sonrası Smail Ötemisulı, Sart Adilulı, Dostıkan Zhanibekulı, Aldayar Shonaiulı ve Mustafa Temirbekulı gibi İsatay'ı destekleyen biy ve sultanların çoğu hapsedilmiştir. Rus İmparatorluğu, İsatay'ı tutuklamaya yardım edene 1000 rubl', başın getirene – 500 rubl' vereceğini ilan etmiştir. Bir sene sonra, 12 Temmuz 1838 yılında, Akbulak'ta Taimanulı'nın katılımı ile yeni ayaklanma yer alıp, İsatay Batır öldürülmüştür (Ryazanov, 1991: 50).

Fakat Makhambet Ötemisulı önderliğinde mücadele devamını bulmuştur. Makhambet Ötemisulı, 23 Temmuz 1838 yılında, Nurtazgali Özbekulı ve Tabıldı Shergazıulı sultanlara saldırmıştır. Ancak başarıya ulaşamayınca Hiua'ya göç etmiştir. 1846 yılında Hiua'da öldürülmüştür (Saray, 2012: 186).

Kenesarı Kasımulı (1837-1847)

Abılay Han'ın torunu Kenesarı Kasımulı, 1837 yılında başlattığı mücadelesine yaklaşık 20 bin kişiyi hazırlamıştır. 1838 yılında da ilk başarılarını elde etmiştir: daha önce Kazaklara ait olup da, kullanıma yasaklanan Irgız ve Torğay bölgelerini geri almıştır (Ryazanov, 1992: 23).

Kenesarı'nın önderliğinde devam eden ayaklanmaya Küçük (Tama, Zhappas, Tabın), Orta (Naiman, Arğın, Kerey) ve Büyük Cüz'ün (Üysin, Dulat) Kazakları hep birlikte katılmıştır. 1841'de onlar Kenesarı'yı Han olarak ilan etmiştir. Aynı yılın Ağustos ayında, isyancılar Sozak, Zhanakorğan, Akmeshit ve Zhulek kalelerini kuşatmıştır. Bu toprakların ele geçirilmesi asilere ilham vermiştir (Dil'mukhammedov, 2010: 17).

1843-1844 yıllarında Ruslar Kenesarı'ya baskın düzenlemeye çalışmışlardır. Fakat birkaç kere başarısızlığa uğradıktan sonra, Ruslar Kenesarı ile anlaşma yollarını bulmaya çalışmıştır (Madanov, 1995: 110).

1847'de Kenesarı, 10000 askeri ile Kırgızistan'ı işgal etmiştir. Savaş Isstık Göl ve Şu bölgelerinde gerçekleşmiştir. Fakat Tokmak diye adlandırılan yerde Kenesarı 32 Kazak sultanı ile birlikte vefat etmiştir Kenesarı Kasımulı'nın geniş çaplı mücadelesi başarısız sonuçlanmışsa da, Kazak tarihindeki aldığı önem büyüktür (Zhumabayulı, 1992: 33).

2.8. Rus Devrimi ve Kazakların Meşrutiyet Hareketleri (1905-1910)

1905 yılında Rus-Japon savaşında Ruslar büyük bir yenilgiye uğramıştır. Bu durum, maddi ve manevi ziyan gören Rus halkının sabrını tamamen tüketmiştir. Özellikle burjuva çok kötü durumlara düşürülmüştür. Neticesinde, ülkenin farklı bölgelerinde Rus işçilerinin başkaldırıları başlamıştır. Fakat isyancılar hükümet tarafından cezalandırılıp, mücadeleye katılan bazı liderler sürgün edilmiştir. Böylece, ilk burjuva demokratik devrimi başlamıştır (Saray, 1993: 66).

Rusya'nın burjuva demokratik devrimi Kazak topraklarındaki işçi hareketlerini de etkilemiştir. 1905-1906 yıllarında Perovsk, Oral, Kazan, Türkistan, Akmola, Aktöbe ve Kokshetau şehirlerinde sosyal-demokrat grupları kurulmuştur. Çarlık hükümetine karşı mücadele gösterenler, Verniy, Aulieata, Perovsk, Kazalı, Oral, Aktobe, Semei ve Petropavl şehirlerinin demiryollarında grevler gerçekleştirmiştir (Kara, 2007: 369).

Kazakistan'daki milli bağımsızlık hareketlerinin alevlenmesi Kazak ve Rus aydınları ile sıkı bağlı idi. Örneğin, Rusya'dan gelen sürgünler içinde sosyalist fikri benimseyen bilim adamları vardı. Onlar sosyal demokrat etkileri ile tüm Kazakistan'da "İşçi Sınıfının Kurtuluş Birliği" fikrini yaymayı hedeflemişlerdir. Bunun için Çarlık hükümetine karşı yazılan makaleler ile yasaklanmış kitapları halk arasında dağıtmışlardır. Kazak aydınları ise liberal demokrat görüşü benimsemişlerdir. Akhmet Baytursunulu, Alikhan Bökeykhan ve Bakıtzhan Karatayev gibi bilgili Kazak insanları başta olmak üzere, milli özgürlük uğruna gücünü sarf etmiştir (Kara, 2007: 369).

17 Ekim 1905 yılında Çarlık Rusya tarafından kabul edilen Manifesto'ya göre, basın özgürlüğü ilan edilmiştir. Bu karar "Kazak" ve "Serke" gibi gazetelerin ortaya çıkmasına vesile olmuştur. Ancak Aralık ayında Moskova'da yer alan büyük silahlı çatışmadaki yenilgiden sonra, işçiler geri çekilmek zorunda kalmıştır. Ocak 1906 yılında ise Çarlık Rusya herhangi bir protesto veya toplantı yapmayı yasaklamıştır. Zaten ağır koşullarda yaşayan işçilerin durumu daha da kötüleşmiştir. Vergiler gittikçe arttırılıp, Kazaklara ait olan verimli topraklar geri alınmıştır. Örneğin, 1906-1912 yıllarında Kazakların ellerinden yaklaşık 17 bin dönümlük toprak zorla alınmıştır (İsmail, 2002: 82).

2.9. I. Dünya Savaşı ve Kazakların Milli Kurtuluş Hareketi (1911-1916)

I. Dünya Savaşı başlayınca, Rus İmparatorluğu savaş ihtiyaçları için Kazakların ellerinden bütün mal varlığını müsadere etmiştir. Örneğin, sadece Türkistan'dan 300 bin put et, 70 bin at ve 13 bin deve alınmıştır. 25 Haziran 1916 yılında 19-45 yaş arasındaki Kazak erkeklerin askere alınacağına dair hüküm çıkmıştır. Ayrıca 250 bin kişiyi de ordu hizmetleri için işçi olarak alınma kararı verilmiştir (Turlıgılov, 1995: 151). Bu karar, 1916 yılında Alikhan Bökeykhan ve Mırzhakıp Dulat gibi Kazak aydınlarının Rus Hükümetine yazılı talepte bulunmasına sebep olmuştur. Mektupta, Kazakları Çar Hükümetinin ordusuna alınmaması, ağır vergilerin azalması vs. gibi gündemdeki sorunlar vurgulanmıştır (Kadirkulova, 2005: 205).

Haksızlığa uğrayan Kazaklar, Sırdariya, Aulieata, Kızılzhar, Temir, Gur'yev ve Torğay şehirlerinde büyük ayaklanma yapmıştır. İlk başta düzensiz bir şekilde gerçekleşen başkaldırıları gittikçe geniş sahaya yayılmaya başlamıştır. Fakat

Kazakların gücü yine Rus ordusu ile kıyaslama yapılmayacak kadar yetersizdi (Tursunov, 1966: 93).

Ayaklanmaları bastırmak için Çar hükümeti Kazaklara karşı binlerce asker göndermiştir. Örneğin, Zhetisu isyancılarının bastırılması için 9 bin asker ve 4 bin süvari gücü kullanılmıştır. 1 Şubat 1917’de mücadeleye katılanlardan 347 kişi ölüm cezası, 168 kişi ağır koşullardaki iş cezası ve 129 kişi de hapis cezası almıştır (Usenbayev, 1967: 122).

Böylece, mücadeleye katılan yüzlerce kişi idam edilmiştir. Yaklaşık 200 bin kişi sürgüne gönderilmiştir. 300 bin Kazak kendi istekleri ile Doğu Türkistan’a göç etmiştir (Toğan, 1981: 343-344).

Dünya savaşının getirdiği maddi ve manevi zarar devamını bulmuştur. İşçilerin mesai saatleri günde 16 saate kadar uzamasına rağmen, maaşları sürekli azalıyordu. Örneğin, Spassk fabrikasının işçileri 1914 yılında – 1 som (para birimi) 4 kopeyka (kuruş) maaş almışsa, 1915’te 94 kopeyka almıştır. Neticesinde, ülkenin farklı bölgelerinde ayaklanmalar başlamıştır (Tursunov, 1966: 46).

Özellikle Torğay ve Zhetisu bölgelerindeki başkaldırıcular daha aktif olmuştur. Torğay’daki mücadelelerin başında Bekbolat Ashekeyev, Uzak Saurikov, Zhamenke Mambetov, Tokash Bokin, Abubakir Zhunisov ve Serikbay Kanayev gibi liderler yer almıştır. Zhetisu ayaklanmalarını da Abdiğappar Zhanbosinov, Amangeldi İmanov ve Alibi Zhangeldin gibi şahsiyetler sürdürmüştür (Suleymenov ve Basin, 1977: 165).

Örneğin, Torğay şehrindeki mücadele 22 Ekim 1916 yılında başlamıştır. Ayaklanma, zamanında Kenesarı Han’ın “sağ kolu” olan İman Batırın torunu Amangeldi İmanov önderliğinde yapılmıştır. Amangeldi Batır, 15 bin askeri ile Torğay şehrin bastırdıktan sonra, İrgız, Aktöbe, Kostanay, Sırdariya, Akmola ve Semey bölgelerini de mücadeleye katmıştır. Böylece, ilk başta 15 bin kişi olan isyancılar sayısı birkaç ay içinde 50 bini aşmıştır (Nurkanov, 1957: 94).

Resim 2.1. Amangeldi İmanov ve başkaldırcılar (Kaynak: <https://365info.kz/2016/06/vosstanie-1916-goda-natsionalnyj-bunt-ili-predtecha-revoljutsij>, 15.05.2019).

Torğay mücadelesi Kazak tarihindeki en düzenli şekilde geçen başkaldırılardan bir tanesi olmuştur. Ayaklanmayı bastırmak için 9 bin askeri ile Rus generali Lavrent'yev gönderilmesine rağmen, Torğay mücadelesi Çarlık Hükümetinin yıkılışına kadar devam edebilmiştir (Nurmukhamedov, 1987: 89).

2.10. Çarlık Hükümetinin Devrilmesi (1917-1920)

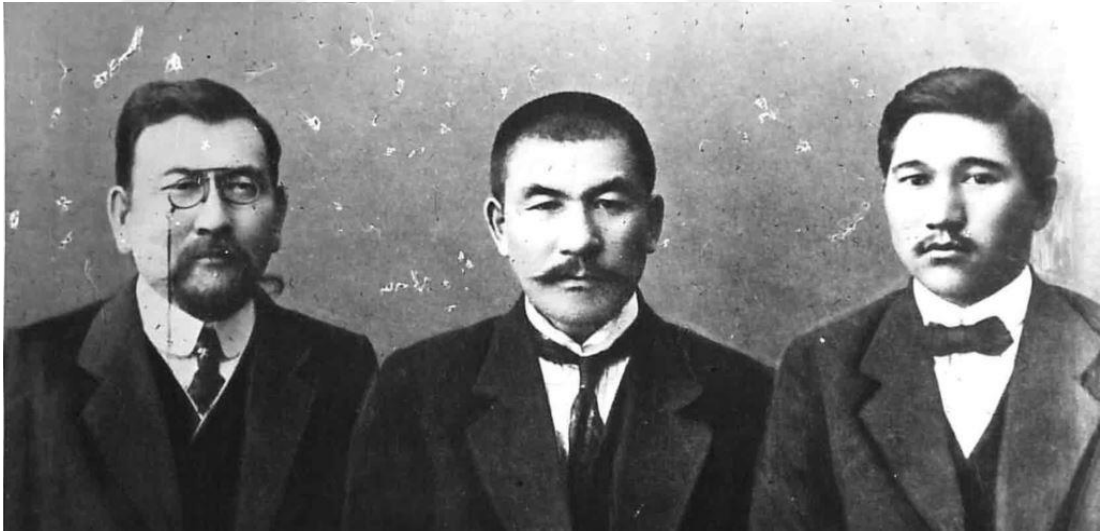
Şubat 1917'deki Burjuva Demokratik İhtilali sonrasında Çarlık rejimi ortalıktan kaldırılıp, Geçici Hükümet kurulmuştur. Mart ayında Kazakistan'ın neredeyse her bölgesinde vilayet ve kaza icra komiteleri, İşçi ve Asker Temsilcileri Sovyetleri kurulmuştur. Her vilayete Geçici Hükümet'in Komiserleri tayin edilmiştir. Örneğin, Torğay Vilayetine Alikhan Bökeykhan'ı, Zhetisu bölgesine Mukhametzhan Tınıshbayev'i, Türkistan'a da Mustafa Shokay'ı görevlendirmiştir (Kara, 2007: 401).

1-11 Mayıs 1917 yılında ilk "Rusya Müslümanları Kurultay"ı organize edilmiştir. Kurultay'a Türk kavimlerinden yaklaşık 900 delege katılmıştır. Katılımcıların programı 13 başlıktan (toprak meselesi, kadın hakları, işçi hakları, vs.) oluşmuştur (Saray, 1993: 75).

Kurultay'a katılan üyeler, 9 komisyon (işçi hakları komisyonu, kadın hakları komisyonu, dini işler komisyonu, vs.) kurma kararını almıştır. Ayrıca 30 delegeden teşekkül edilen Milli Şura kurulmuştur (İlgar, 1988: 441).

Delegeler Kurultay'ın hemen ardından faaliyetlere başlamıştır. Fakat Türk kavimleri geniş bir coğrafyaya sahip olduğu için Milli Şura düşüncesi hedefine ulaşamamıştır. Neredeyse her Türk toplumu kendi otonom ve müstakil cumhuriyetini kurmak istemiştir. Kazak Türkleri de kendi milli muhtariyetlerini temin etmek için Alash Orda Partisi etrafında toplanmaya başlamıştır. "Alash" adı Kazakların ilk demokratik kuruluşunun adı olmuştur (Koygeldiyev ve diğerleri, 2007: 15).

Alash Orda Partisi'nin ilk Kurultay'ı 2 Nisan 1917 yılında Orınbor şehrinde yapılmıştır. Toplantıda Alikhan Bökeykhan, Akhmet Baytursunulı ve Mırzhakıp Dulat gibi Kazak aydınları, yeni partinin temsilcileri olarak seçilmiştir. Onlar 14 meseleyi (Kazak Hükümeti, Halk Milli Kuvveti, Kazak Siyasi Partisi kurma, vs.) ele alarak, 1. Kazak Kurultay'ın ilk düzenleme tarihini belirlemişlerdir (Koygeldiyev ve Zulkasheva, 2008: 47).

Resim 2.2. Kazak aydınları Akhmet Baytursunulı, Alikhan Bökeykhan ve Mırzhakıp Dulat (Kaynak: <https://www.azattyq.org/a/kazakhstan-alashorda/24629183.html>, 13.04.2019).

1917 yılın 21-26 Temmuz tarihleri arasında, yine Orınbor şehrinde, 1. Kazak Kurultay'ı gerçekleşmiştir. Kurultay'a Alikhan Bökeykhan, Akhmet Baytursunulı, Mustafa Shokay, vs. başta olmak üzere toplam 81 delege katılmıştır. Kurultay'da Alash Orda Hükümetinin 10 maddeden oluşan programı (Rus göçmenlerinin getirilmesi durdurulmalı, Kazaklara ait topraklar geri verilmeli, vs.) sunulmuştur.

Ayrıca bu program Kazak Gazetesinin 21 Kasım tarihli sayısında da yayımlanmış. Parti program taslağı Rusları tedirgin etmiştir, bu yüzden 3 Aralık 1917 yılında Deklarasyon kabul edilmiştir (Kozıbay ve Akışev, 1996: 305).

Hemen sonra, 8-13 Aralık 1917’de Kazak Kurultay’ı bir daha toplanmıştır. Bakıtkerey Kulman, Alikhan Bökeykhan ve Halel Dosmukhammed gibi önemli şahsiyetlerin katılımı ile Otonom Kazak Cumhuriyeti, Kazak Türkçesinde eğitim ve öğretim, Kazakların mahkeme ve adliye teşkilatı gibi meseleler gündeme gelmiştir (Amanzholova, 1994: 181).

Alash Orda Hükümeti	
Başbakan	Alikhan Bökeykhan
Başbakan Yardımcısı	Halel Abbas
Milli Savunma Bakanı	Alimkhan Ermek
Adalet Bakanı	Akhmed Birimzhan
Milli Eğitim Bakanı	Akhmet Baytursınuılı
İçişler Bakanı	Mukhammedzhan Tınıshbay
Dışişler Bakanı	Mustafa Shokay
Alash Orda Batı Bölgesi Bakanları	Zhikhanshakh Dosmukhammed, Halel Dosmukhammed
Diğer Bakanlar (15 yedek Bakan seçilmiştir).	Ualikhan Tanash, Aydarkhan Türkbay, Sadık Amanzhol, Bakıtkerey Kalman, Zhakıp Akbay, Bazarbay Mekhmet, Otınshı Alzhan.

Çizelge 2.2. Alash Orda hükümeti (Kaynak: Seyfullin, 1977: 72).

24 Ekim 1917’de ise Bolşevikler Petersburg’da ayaklanma başlatıp, önemli yerleri işgal etmiştir. 25 Ekim’de Geçici Hükümeti’nin devrildiği ilan edilmiştir. Hemen sonra Lenin’in önderliğinde Bolşevik hükümeti kurulup, Sovyet hâkimiyeti tesis edilmiştir. Kazakistan Sovyet Hükümeti’nin kurulmasına Alibi Zhangeldin, Saken Seifullin, Turar Rıskulov, Tokash Bokin ve Abdullah Rozıbakiyev gibi Kazak liderleri katkıda bulunmuştur (Zhirenchin, 1996: 23). Sovyet Hükümeti milliyet politikasının temel prensipleri “Rusya Hakları’nın Hakları Bildirisi” (2 Kasım 1917) ve “Sovyet Hükümeti’nin Rusya ile Doğu’nun Bütün Müslüman Emekçilerine” (20

Kasım 1917) adlı dokümanlarda yer almıştır (Zhirenchin, 1996: 28). Fakat Alash Hükümeti, Kazak halkının sosyalizme hazır olmadığını öne sürerek, Bolşeviklerin planlarını kabul etmek istememişlerdir. Buna rağmen, Sovyetler propagandası devam edilip, Kazak, Özbek, Türkmen, Kırgız, Karakalpak ve Tazhik halklarının Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Birliği (SSCB) içerisindeki devletler olarak yaşayacaklarını zorla kabul ettirmiştir.

Böylece, 12 Haziran 1924 yılında ayrı Cumhuriyetler kurulması ile ilgili karar çıkarılıp, ülke sınırları belirlenmiştir. Örneğin, Kazakistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti (KSSC) 2.715.100 km²lik toprağı içermiştir. KSSC 20 Vilayetten (Aktöbe, Almatı, Zhambıl, Shımkent, Gur'yev, Karağandı, Kızılorda, Kökshetau, Kostanay, Semipalatinsk, Zhezkazğan, Manğışlak, Pavlodar, Taldıkorğan, Torğay, Uralsk, Tselinograd, vs.) oluşmuştur. Cumhuriyet Başkenti Orınbor'dan Kızılorda'ya değiştirilmiştir (1929'da – Almatı, 1997'de – Astana), (İsmail, 2002: 93).

3. KAZAK BASININ TEŞEKKÜLÜ ve GELİŞİM SÜRESİ (1870-1920)

3.1. Çarlık Rusya Hâkimiyeti Döneminde Kazak Basını (1870-1905)

1870’li yıllarda Rus çarlığı Kazak topraklarında sürdürmekte olduğu siyasetini açıklaması, Rus Çar’ının kararname ve emirlerinin yayılması için basına ihtiyaç duymuştur. Böylece bu dönemde ilk Kazak basın organı olarak “Türkistan Vilayetinin Gazetesi”, ardından “Dala Vilayetinin Gazetesi” ortaya çıkmıştır.

3.1.1. Türkistan Vilayetinin Gazetesi (1870-1882)

Türkistan Vilayetinin Gazetesi, 28 Nisan 1870 yılından itibaren Tashkent’te yayımlanmaya başlamıştır. Türkistan Valiliğinin resmi basın organı “Türkistan Gazetesi”ne ek olarak yapılan bu gazete, ayda dört kere çıkmıştır (iki sayısı – Kazakça, iki sayısı – Özbekçe). Gazetenin editörlüğünü İbragimov Shakhmardan Mirasulı ve H. Chanishev, çeviri işlerini ise Hasen Zhanishev, Zamanbek Shayhı Alibekov ve Zhusip Kazıbekov yapmıştır (Subkhanberdina, 1963: 265).

Resim 3.1. Türkistan Vilayetinin Gazetesi. 1870 yıl. (Kaynak: Subkhanberdina, 2003: 22).

Gazete resmi ve gayri resmi bölümlerden oluşmuştur. Resmi bölümünde Çarlık Rusya’nın emir ve hükümleri paylaşılmıştır. Gayri resmi kısmında ise hayvancılık, ticaret ve edebiyat ile ilgili makaleler basılmıştır (Nuskabayulı ve diğerleri, 2016: 8).

Asıl amacı Rus sömürgeciliğini güçlendirmek olan TVG, Kazak entelektüellerinin politik zekâsı sayesinde tam tersi bir güce sahip olmuştur. Gazete sayfalarında dönemin en önemli siyasi olayları yer almıştır. Örneğin, verimli Kazak topraklarının Rus göçmenlerine dağıtılması, Sırım Batır, İsatay Taimanulı, Makhambet Ötemisulı gibi isyancıların mücadelesi ile ilgili haberler büyük ses getirmiştir (Allabergen ve diğerleri, 1996: 8).

Gazetenin edebiyat dünyasına kattığı önem de büyüktür. Shokan Ualikhanov, İbray Altınсарın, Abai Kunanbayulı gibi Kazak aydınlarının mücadele etmeye çağırın şiirleri ile dönemin en iyi yabancı eserlerinin çevirimleri okurlara sunulmuştur (Subkhanberdina, 2003: 9).

Rus bilim adamı Ostroumov, “Ruslar için “Vedomosti Petra” gazetesi nasıl önemli ise, “Turkestanskiye Vedomosti” gazetesi de Kazak ve Özbek milletleri için önemlidir” demiştir (Kırıkбай, 2009: 10, 11).

1882 yılından itibaren gazetenin Kazakça dilde yayımlanan kısmı durdurulmuştur. 1885’te gazete ancak Özbekçe ve Rusça yayımlanmaya başlamıştır. Bu gazete 1918 yılına kadar okurlarına hizmet etmeye devam etmiştir (Subkhanberdina, 2003: 9).

3.1.2. Dala Vilayetinin Gazetesi (1888-1902)

Dala Vilayetinin Gazetesi, Omsk Valiliği tarafından ilk 1 Ocak 1888 yılından itibaren “Akmolinskiye Oblastniye Vedomosti” gazetesine ek olarak yayımlanmaya başlamıştır. Gazete haftada bir kere Kazakça ve Rusça dillerinde yayımlanmıştır. Gazetenin editörlüğünü farklı yıllarda İ. Kozlov, K. Mihaylov, G. Abaza, A. Popov ve D. Lavrov yapmışlardır. Çeviri işlerini R. Duisenbayev ve B. Chalımbekov yapmıştır. Gazete yazarlarının arasında Mukhametzhan Seralin, Asılkozha Kurmanbayev ve Korabay Zhapanov gibi eğitim görmüş Kazak aydınları da vardı (Subkhanberdina, 1999: 29).

Gazetede yer alan makaleler Arap alfabesi ile Kazakça ve Rusça dillerde yazılmıştır. Ancak Arap harfleri ile yazılan yazılarda büyük harflerin ve noktalama işaretlerinin eksikliği okumayı zorlaştırmıştır. 1894 yılından itibaren cümleler bir birinden “orta çizgi” (–) veya “yıldız” (*) işaretleri ile ayrılmıştır. 1896 yılından itibaren şimdiki zaman kullandığımız noktalama işaretleri kullanılmaya başlamıştır (Subkhanberdina, 1996: 35).

Dala Vilayetinin Gazetesi, aynı Türkistan Vilayetinin Gazetesi gibi resmi ve gayri resmi bölümlerden oluşmuştur. Resmi bölümünde Rus İmparatorluğu'nun yürüttüğü sömürgecilik siyaseti ile ilgili makaleler yayımlanmıştır. Gayri resmi kısmında ise Kazak okulları ve Kazak dili ile ilgili problemlerden bahsedilmiştir. Ayrıca, hayvancılık ve tarım geliştirme metotları da sunulmuştur. Gazete sayfalarında V. Radlov, A. Alektorov, G. Potanin, P. Obruchev, A. Divayev gibi Rus bilim adamlarının araştırmaları ve V. Zhukovskiy, A. Pushkin, M. Lermontov, N. Krılov, L. Tolstoy gibi yazarların eserleri bulunmuştur (Nuskabayulı ve diğerleri, 2016: 16).

Gazete ilk sayısından itibaren 14 sene sonra, 12 Nisan 1902'de kapatılmıştır. Ardından gazete "Sel'skokhozyaystvennyy Listok" gazetesine dönüştürülmüştür (Subkhanberdina, 1996: 16).

3.1.3. Torğay Gazetesi (1895-1910)

1869 yılında Orınbor ve Sibir Valiliklerine ait topraklar Torğay olarak adlandırılmaya başlamıştır. 1879'de Orınbor şehrinde Torğay Valiliğinin kendi resmi basını çıkarılmıştır. 1895'ten itibaren bu basına "Torğay Gazetesi" de eklenmiştir. Gazetenin redaktörü A. Balğınbayev olmuştur. Torğay Gazetesi, Kazak basın tarihinde Kazakça metinleri Kiril alfabesi ile yazmayı deneyen ilk gazete olmuştur (Allabergen ve diğerleri, 1996: 25).

3.2. XX. Yüzyılın Başındaki Devrimler Döneminde Kazak Basını (1905-1910)

Rusya Devrimi, XX. Yüzyılın başında yayımlanan gazetelerin gündeminde önemli yere sahipti. Örneğin, Lenin önderliğinde yayımlanmaya başlayan "İskra" gazetesinde Rus Çarlığına karşı yapılan başkaldırıları ile ilgili makaleler sıkça yayımlanmıştır. Gazetenin 15 Ocak 1902 tarihinde "Khronika Rabochego Dvizheniya i Pis'ma s Fabrik i Zavodov" başlığı altında yayımlanan makalesinde Rus Devriminden etkilenerek Orınbor-Tashkent demiryollarında grev yapan Kazak işçilerinden bahsedilmiştir (Bekhozhin ve diğerleri, 1988: 10).

Rusya'da yayımlanan "İskra", "Vpered", "Proletariy" ve "Novaya Zhizn" gibi gazetelerden ilham alan Kazak yazarları da kendi gazetelerini basmaya başlamıştır. 1917 yılında gerçekleşen Şubat ve Ekim Devrimlerine kadar Kazakça toplam 14 gazete ve 1 dergi hayata geçirilmiştir ("Türkistan Vilayetinin Gazetesi", "Dala Vilayetinin Gazetesi", "Serke", "Kazak Gazetesi", "Dala", "Kazakhstan", "Eshim

Dalası”, “Kazak”, “Aykap”, “Alash”, “Birlik Tur”, “Sarıarka”, “Uran”, “Üsh Zhüz”, “Tirshilik”).

3.2.1. Kırgız (Kazak) Gazetesi (1907)

Kırgız (Kazak) Gazetesinin ilk sayısı Mart 1907 yılında Troitsk şehrinde çıkmıştır. Gazete hem Kiril, hem Arap harfleri ile yazılan Kazakça ve Rusça makaleleri içermiştir. Redaktörü Haim Sosnovskiy, yayımcısı Eshmukhambet İmanbayev ve Zhetpisbay Andreyev olmuştur (Ramiyev, 1926: 222).

Torğay Gazetesinin 1. sayısında “Novaya Kirgizskaya Gazeta” (“Yeni Kırgız Gazetesi”) adlı makale yayımlanmıştır. Makalede yeni Kırgız (Kazak) Gazetesinin siyasi yönelimi tarif edilmiştir. “İ” adı ile gizli olarak kalmak isteyen yazar, gazetenin Rus Çarlığına karşı mücadele edeceğini açıkça ifade etmiştir. Fakat bu makaleden sonra Kırgız (Kazak) Gazetesinin yeni sayısı çıkar çıkmaz kapatılmıştır (Allabergen ve diğerleri, 1996: 31).

3.2.2. Serke Gazetesi (1907)

Serke Gazetesi, 1907 yılında Petersburg’taki “Ulfat” gazetesine ek olarak çıkmaya başlamıştır. Gazetenin sahibi Shaimerden Kosshıgulov, editörü de Hazhı İbragimov olmuştur. Gazetenin ismi Kazakça’daki sürünün önünde gelen hayvanlara verilmiş “serke” kelimesinden gelmiştir. Gazetenin böyle adlandırılması, gerçekleri ortaya koyup öne çıkabilecek Kazak basınını oluşturmak niyeti ile yapılmıştır. Gazete aboneliğinin seneliği 2 som, 6 aylığı 1 som 2 kopeyka ve bir tanesi 10 kopeyka olarak belirlenmiştir (Subkhanberdina, 1963: 276).

İlk başta ayda iki kere çıkarılması gereken gazete, 2 sayıdan sonra kapatılmıştır. Bunun asıl sebebi, gazetenin ilk sayılarında şair ve yazar Mırzhakıp Dulat’ın “Zhastarğa” (Gençlere) ve “Bizdin Maksatımız” (Bizim Maksadımız) gibi eserlerinin yayımlanması idi (Nuskabayulı ve diğerleri, 2016: 36).

3.2.3. Oral Gazetesi (1907)

Oral Gazetesi, 4 Ocak 1907 yılından itibaren 27 Nisan’a kadar Orınbor şehrinde basılmıştır. Gazetenin redaktörlüğünü Husain Yamashev yapmıştır (Bekhozhin, 1981: 40).

Gazete yazarları, işçiler arasında devrimci ruh halini yaymıştır. Paylaştığı makalelerde bolshevikleri destekleyip, siyasal özgürlük ve işçiler birliğinin önemi ile ilgili fikirler sunmuştur. Sekiz saatlik çalışma düzenlenmeyeceği takdirde, silahlı mücadeleye çağırıştır (Nuskabayulı ve diğerleri, 2016: 37).

Oral Gazetesi, 31 sayıdan sonra Çar Hükümetnin kararı ile kapatılmıştır (Nuskabayulı ve diğerleri, 2016: 39).

3.3. I. Dünya Savaşı ve Milli Kurtuluş Hareketleri Döneminde Kazak Basını (1911-1916)

Rusların, savaş ihtiyaçları için Kazaklardan büyük miktarda vergi toplaması ve gençlerini askere zorla alması, kütle başkaldırlara sebep olmuştur. Bu başkaldırlar, basın mensuplarının da gelişmesini hızlandırmıştır. Örneğin, Kazakistan'da "Kazakistan Gazetesi", "Aikap Dergisi" ve "Sadak Dergisi" gibi basın yayınları oluşmuştur.

3.3.1. Kazakistan Gazetesi (1911-1913)

Kazakistan Gazetesi'nin ilk sayısı 1911 yılında Orda şehrinde yayımlanmıştır. Ancak gazete ekibi, Çarlık Hükümeti baskısından dolayı Oral şehrine taşınmak zorunda kalmıştır. Kazaklar, yeni yerde de gazete yayıncılığını devam edebilmek için, Mutığolla Tuhvatulin, Ğabdulla Tokai, Kamin Tuhvatullin ve Mukhamed-Ğali Musin gibi tatar yazarlarının yayınevini satın almıştır. Gazetenin redaktörü olarak Eleusin Byurin seçilmiştir (Subkhanberdina, 1963: 277).

Gazetede tefrike ve deneme gibi yazı türleri kullanılıp, hem gündemdeki siyasi olaylar, hem de edebiyat, tarih ve eğitim ile ilgili makaleler yayımlanmıştır. Makaleler Kazakça, Rusça ve Tatarca yazılmıştır (Allabergen ve diğerleri, 1996: 38).

27 Ocak 1913 tarihinde Kazakistan Gazetesi, "Değerli Okurlarımıza" adlı son makalesini yayımlamıştır. Makalede, gazetenin 3 yıl içerisinde toplam 18 sayısı basıldıktan sonra yayına son verildiği söylenmiştir (Allabergen ve diğerleri, 1996: 38).

3.3.2. Aykap Dergisi (1911-1915)

18 Ocak 1910 tarihinde yazar Mukhambetzhan Seralin, Aykap Dergisinin Orınbor Valiliğinin Troitsk şehrinden çıkartılmasına dair izin almıştır. Neticesinde, derginin

ilk sayısı Ocak 1911'den itibaren "Energiya" basınevinde basılmaya başlamıştır. Aykap Dergisinin adı, Kazakların pişmanlık ve üzüntü hissettiklerinde "Keşke" diye ifade eden "Ay, kap" kelimesinden gelmektedir. Başta maddi sıkıntılardan dolayı ayda ancak bir kere yayımlanan dergi, 1912 yılından itibaren 12-24 sayfadan oluşup, ayda 2 sayı çıkarmaya başlamıştır. Baskının tirajı bazen 1000 taneyi aşmıştır. Toplam Aykap'ın 89 sayısı yayımlanmıştır (Nuskabayulı ve diğerleri, 2016: 52).

1911-1912 tarihleri arasında derginin sekreterliğini Akiram Ğalimov, 1913-1914 yıllarında ise Sultanmakhmud Toraiĝirov yapmıştır. Gazete yazarları arasında Zhihansha Seidallin, Spandiyar Kopeyev, Saken Seifullin, Beimbet Mailin, Sabit Dönentayev, Bakıtzhan Karatayev, Moldaĝali Zholdıbayev, Bekmırza Bekzhanov, Nuraldin Aitmukanbetov ve Eseňali Hasabolatov gibi meşhur Kazak yazar ve şairleri vardı. Gazete, Maňıstau, Aıtrau, Oral, Aktöbe, Kostanay, Kızılzhar, Torĝay, Kökshetau, Karkaralı, Semey, Ayagöz, Kızılorda, Zhambıl, Şımkent ve Zaysan gibi şehirlere kadar ulaşmıştır (Allabergen ve diğerleri, 1996: 48).

Genelde derginin ilk sayfalarında yerel haberler ile yeni hükümet kararlarından bahsedilmiştir. Üçüncü sayfada editörlerin okurlarına sunduğu "Açık Mektubu" yerleşmiştir. Siyasi içerikli makaleler ise derginin 4-6 sayfalarında basılmıştır. Yurtdışı haberleri ile yeni kitap incelemeleri derginin son sayfalarında bulunmuştur. Ayrıca, derginin "Haberler", "Aykap'ın", "Habercilerden", "Açık Mektup", "Yönetim Cevabı", "Kazak Dili Meseleleri", "Kazak Kadınlarının Durumu" ve "İç ve Dış Haberleri" gibi düzenli başlıklardan oluşması, basının belli bir sisteme bağlı çalıştığını göstermektedir (Kenzhebayev, 1956: 26).

3.3.3. Kazak Gazetesi (1913-1918)

"Kazak Gazetesi" 2 Ocak 1913 yılından itibaren Orınbor şehrinde yayımlanmaya başlamıştır. İlk iki sene haftada bir kere, 1915'ten sonra da haftada iki kere basılmıştır. Basın tirajı 3 bini, bazen 8 bini aşmıştır. Toplam 265 sayısı yayımlanmıştır. Gazete editörlüğünü Akhmet Baytursınulı, Mırzhakıp Dulat ve Zhanuzak Zhanibekov yapmıştır (Nuskabayulı ve diğerleri, 2016: 62).

Resim 3.2. Kazak Gazetesi'nin 50. sayısı, 1914 yıl (Kaynak: <https://www.azattyq.org/a/kazakhstan-the-newspaper-kazakh-100-years/24611208.html>, 17.05.2019).

Gazete sayfalarında sadece Alikhan Bökeykhan, Shakarim Kudayberdiuli, Mağzhan Zhumabayev, Sabit Dönentayev, Beimbet Mailin, Sultanmakhmut Toraiğırov ve Ğumar Karashev gibi Kazak yazarlarının değil, aynı zamanda Mihayl Lermontov, Vladimir Korolenko ve İvan Krilov gibi Rus bilim adamlarının da eserleri yer almıştır. Gazetenin her sayısında “askeri sansür izni verildi” yazısı kullanılmıştır. Hükümet tarafından izin verilmediği takdirde, materyal yayına gönderilmemiştir. Örneğin, 3 Ağustos 1914 yılında yayımlanması gereken makale yerine “gazete editörlüğü tarafından izin verilmediği için basılmamıştır” yazısı yerleştirilmiştir (Allabergen ve diğerleri, 1996: 53).

Basın işlerinin başkanı Vasiliy Tatishev'in Oral ve Orınbor Vilayetlerine gönderdiği gizli mektuplarında, gazetenin kontrolünü Torğay Vilayetinin tercümanı Tunğanchin'in yapacağı belirtilmiştir. Ayrıca buna ilgili Orınbor Vilayetinin Valisi Sukhomlinov'un kararı da eklenmiştir.

Gazetede “idare siyasetine uymayan” makaleler incelenip, gerektiğinde yazarları mahkemeye verilmiştir. Örneğin, gazetenin 78 ve 79. sayılarında Akhmet Baytursınlı'nın yayımladığı “Alashka” ve “Reseydeği Uyumshıldık” adlı makaleleri için 2 sene hapis cezası, “Bul Kalay?” makalesi için 50 som para cezası veya 2 hafta hapis cezası, “Zan Zhobasının Bayandaması” makalesi için 1500 som para cezası veya 3 ay hapis cezası verilmiştir.

Kazak Gazetesi, Rus Hükümetinin 4 Mart 1918 yılında verdiği kararından hemen sonra kapatılmıştır. Ardından gazete ekibi ikiye ayrılmıştır. Kazak Gazetesinin siyasi görüşüne karşı kısmı “Üsh Zhüz”, diğer kısmı ise “Birlik Tu” gazetesini kurmuştur. Ayrıca tam 75 sene sonra, yani 1993 yılında Kazak Gazetesi bağımsız Kazakistan topraklarında yayımlanarak tekrar okurları ile kavuşmuştur (Allabergen ve diğerleri, 1996: 62).

3.3.4. Sadak Dergisi (1915)

Sadak Gazetesi, 9 Kasım 1915 yılından itibaren Ufa şehrinde yayımlanmaya başlamıştır. Beimbet Mailin ve Zhiengali Tlepbergenov gazetenin editörlüğünü yapmıştır. Gazete sayfalarında şiirler, romanlar, edebi eleştiriler, denemeler ve araştırmalar yer almıştır (Nuskabayulı ve diğerleri, 2016: 57).

Sadak Gazetesi, özellikle Rusya’da eğitim gören Kazak gençleri için faydalı olmuştur. Ufa’daki “Ğaliya” medresesinde okuyan Kazak öğrencileri, “Sadak” sayesinde Kazak halkının durumu ile ilgili haberdar olmuştur. Onlar, kendi topraklarında yayımlanan “Kazak”, “Birlik Tu” ve “Sarıarka” gibi gazetelerden ilham alarak, “Birlik” topluluğunu kurmuştur. Topluluğun amacı – yurt dışında yaşayan Kazaklar arasında halk edebiyatını yayıp, kendi kültür ve tarihini unutturmamak olmuştur (Allabergen ve diğerleri, 1996: 64).

3.4. Şubat ve Ekim Devrimi Döneminde Kazak Basını (1917-1920)

Şubat Devriminden sonra, Rus himayesindeki devletlerde farklı yeni basın mensupları çıkmaya başlamıştır. Örneğin, Moskova ve Saratov’ta “Sotsial-Demokrat”, Kharkov’ta “Krasnoyarskiy Rabochiy” ve “Proletariy”, Tiflis’te “Kavkazskiy Rabochiy” ve Kiev’de “Golos Sotsial-Demokrata” yayımlanmıştır.

Kazak topraklarında da gazete üretimi hızla gelişmiştir. 1918 yılında Kazakistan’da 10 Rusça ve 2 Kazakça Sovyet gazetesi yayımlanmıştır. Yayınların çoğu Orınbor’da basılmıştır. 1920’lerde şehirde toplam 12 basınevi hizmet etmiştir, onun içinde 7 basınevi Arap harflerini kullanarak Kazakça kitapları çıkarmıştır (İmashev, 1985: 82).

3.4.1. Sarıarka Gazetesi (1917)

Sarıarka Gazetesi, 1917 yılında Kazak aydını Halel Ğabbasulı önderliğinde Semey şehrinde yayımlanmaya başlamıştır. Gazete, Alash Orda Hükümetinin kurulması ve

Kazak halkının özgürlüğe kavuşması gibi soruları gündeme getirmekten çekinmemiştir. Alikhan Bökeykhan, Halel Ğabbasulı ve Zhusıpbek Aymautov gibi Kazak yazar ve bilim adamları, acımasız gerçekleri dile getirmiştir (Nuskabayulı ve diğerleri, 2016: 47).

3.4.2. Birlik Tuı Gazetesi (1917-1918)

4 Mart 1918 yılında Kazak Gazetesi yasaklandıktan sonra, gazete ekibi ikiye ayrılmıştır. Kazak Gazetesinin düşüncesine katılmayan kısmı Tashkent'te “Üsh Zhüz” gazetesini (redaktörü Kölbay Toğısov), diğer kısmı ise “Birlik Tuı” gazetesini kurmuşlardır (Allabergen ve diğerleri, 1996: 75).

Mustafa Shokay önderliğinde yayımlanmaya başlayan “Birlik Tuı” gazetesinin ilk sayısı 24 Haziran 1917'de çıkmıştır. Haftada bir kere yayımlanarak, gazetenin toplam 29 sayısı basılmıştır. Gazetenin senelik aboneliği 5 som, 6 aylığı 3 som, 3 aylığı 1 som olarak belirlenmiştir. Gazete redaktörlüğünü farklı yıllarda Mirzhakıp Dulat (ilk iki sayısı), Hairetdin Bolğanbay (14 sayısı) ve Sultanbek Kozhanulı (12 sayısı) yapmıştır. “Birlik Tuı” sayfalarında Mirzhakıp Dulat, Akhmet Baytursınulı, Şamğali Sarıbayulı, Nurğali Kulzhanulı, İsa Toktıbayulı ve Kazmukhamet Kuletulı gibi yazarların makaleleri yer almıştır (Nuskabayulı ve diğerleri, 2016: 57).

Gazete, “Haberler”, “Yurt İçi Haberleri” ve “İlanlar” gibi içeriklerden oluşmuştur. Örneğın, ilanlar kısmında kaybolmuş insanları arama çalışmaları yürütülmüştür (gazetenin №11. sayısında “Yiğit Kayboldu” adlı ilan verilmiştir), (Nuskabayulı ve diğerleri, 2016: 86).

1918 yılın başında Alash Orda Hükümetinin gücünü kaybetmesi “Birlik Tuı” gibi gazeteleri de etkilemiştir. Siyasi baskı altında kalan gazete yayınına son vermek zorunda kalmıştır. Kurucusu Mustafa Shokay da yurtdışına kaçmaktan başka çare bulamamıştır. 7 Mart 1918 yılında gazete sayfalarında onun son mektubu yayımlanmıştır;

“Mustafa'nın mektubu bize hiç beklemediğimiz an teslim edilmiştir. Mektubu bir yolcu getirmiştir. Mektup kurşun kalem ile yazıldığı için biraz kirlenmiştir. Fakat Mustafa'nın yazısı olduğundan şüphelenmediğimiz için yayımlamaya karar verdik. ... Bu yüzden metni hiç değiştirmeden aşığıda paylaşmaktayız.

“Birlik Tuı” vasıtası ile tüm Alash Halkına selamlarımı yolluyorum. Allah sağlıklı huzurlu günlerde kavuşursun. Kaldığım yer gizlenmektedir, açıklayamam. Dağlar arası. Mustafa.”

Gazete Nisan 1918’de kapatılmıştır.

3.4.3. Üsh Zhüz Gazetesi (1917)

1917 yılında “Üsh Zhüz” siyasi partisi kurulmuştu. Parti kuruluşunda avukat Kölbay Toğısov, tercüman Shaimerden Alzhanov ve gazeteci Mukan Aitpenov gibi üyelerin katkısı büyüktü. Partinin resmi yayını “Üsh Zhüz” olarak belirlenmişti.

“Üsh Zhüz” partisi ve gazetesi ile ilgili ilk bilgiler “Revolutsionnaya Mısl” (23 Kasım 1917) basınında verilmiştir. Daha sonra Saken Sayfullin’in “Tar Zhol Taygak Keshu” kitabında da “Alash siyasetine karşı basın” olarak gösterilmiştir.

3.4.4. Zhas Azamat Gazetesi (1918-1919)

Zhas Azamat Gazetesi, 1918 yılında Mirzaulı, Smağul Saduakasulı ve Muratbek Seitulı tarafından kurulan “Zhas Azamat” topluluğun resmi gazetesi olarak yayına başlamıştır. İlk sayısı 30 Temmuz 1918 yılında Kızılzhar şehrinde yayımlanmıştır. Gazete redaktörlüğünü farklı yıllarda Koshmukhammet Kemengerulı (ilk 11 sayısı ve 17-22 sayıları) ve Bilal Maldıbayulı (12-16 sayıları) yapmıştır. Son sayısı 3 Şubat 1919 tarihinde çıkan “Zhas Azamat” gazetesinin toplam 22 sayısı yayımlanmıştır (Kamzabekulı, 1993).

Gazetede Mağzhan Zhumabayev (“Men Zhastarğa Senemin” – Ben Gençlere Güveniyorum), Mirzhakıp Dulat (“Alash Kurbanı”) ve Smağul Baekebayulı (“Zhazushılar” - Yazarlar) gibi yazarların makaleleri bulunmuştur, fakat yayımlanmış makalelerin yazarları çoğu zaman gizli kalmıştır. Bu, hükümet tarafından yapılan sürgünden dolayı yapılan karardı.

Gazete kesintisiz yayın yapabilmek için maddi desteğe ihtiyaç duymuştur. Bunun için Koshmukhammet Kemengerulı ve Mirzhakıp Dulat, “Bostandık Zhemisi” ve “Kızıl Kasha” eserlerini sahneye koyup, kazanan parayı gazetenin devam etmesine harcamıştır. Ayrıca Ombı ve Semey gençlerinin maddi desteği de gazetenin devam etmesine katkı sağlamıştır (Aymautov, 1919).

3.4.5. Alash Gazetesi (1916)

4 Eylül 1911 yılında Alash Gazetesinin çıkartılmasına dair resmi izin alınmıştır. Neticesinde, 26 Kasım 1916 tarihinde Tashkent şehrinin “Turkestanский Kur’yer” yayınevinde Alash Gazetesinin ilk sayısı yayımlanmıştır. Redaktörü Kölbay Toğısov,

yayımcısı Mariyem Toğsova olmuştur. Gazete aboneliği bir yıllığına – 4 som, 6 aylığına – 2 som, 3 aylığına ise 1 som olarak belirlenmiştir.

Alash Gazetesi, “Kazaklara Özel”, “Kültür Haberleri”, “Yurtiçi ve Yurtdışı Haberleri”, “Telgraf”, “Günlük Haberler”, “Bilimsel Makaleler”, “Çevirimler” ve “Duyuru” gibi bölümlerden oluşmuştur.

Gazetenin 22 sayısı Petersburg’un Saltıkov Shedrin kütüphanesinde saklanmıştır.

3.4.6. Abay Dergisi (1918)

Abay Dergisi, 4 Şubat 1918 tarihinde yazar Zhusipbek Aymautov ve Muhtar Ayuezov tarafından yayımlanmaya başlamıştır. İki yazar kendilerini “ekeu” yani “ikili” olarak adlandırmıştır.

Dergi, Kazakların büyük şairi Abay’ın vefatının yıldönümü anısına çıkartılmıştır. Dergide Shakarim Kudaiberdiuli, Sultanmakhmut Toraiğirov, Sabit Dönentayev, Ğumar Karash, Smağul Saduakasov ve Halel Dosmukhambetov gibi yazarların makaleleri bulunmuştur.

4. KAZAK BASINININ SİYASİ OLAYLARA BAKIŞI (1870-1920)

4.1. Kazak Basınının Çarlık Rusya Hâkimiyetine Bakışı (1870-1905)

19. Yüzyılın sonunda “Türkistan Vilayetinin Gazetesi”, “Dala Vilayetinin Gazetesi” ve “Torğay Gazetesi” gibi yeni yayınlar hayata geçirilmiştir. Örneğin, Türkistan Vilayeti Gazetesi’nin ilk ortaya çıkışı 1870 yılına denk gelmiştir. 1882 tarihine kadar Kazakça yayın yapan TVG, 1883-1918 yıllar aralığında ancak Rusça ve Özbekçe dillerinde basılmıştır. Toplam 47 sene kesintisiz yayın yapan TVG’nin elimizde sadece Kazakça yazılan 13 senelik sayısı mevcuttur. Gazetelerin asılları St. Petersburg şehrinde Saltıkov-Shedrin kütüphanesinde saklanmıştır.

1870-1882 yılları arasında toplam 658 haber yayımlanmıştır. Gazete sayfalarında tarım (1879, №12; 1880, №21; 1882, №13), hayvancılık (1881, №24), Kazak halkının gelenekleri (1876, №20, 25; 1882, №18), eğitimin önemi (1876, №3, 20; 1878, №6) ile ilgili makaleler yayımlanmıştır. Hatta Arap, Rus halklarının yabancı eserlerinin çevrimleri de (“Binbir Gece” masalı - 1872, №22, 23, 24; 1873, №2, 7, 8, 9, 11, 17) bulunmuştur.

Ayrıca TVG’nde Osmanlı-Sırp savaşı (1876, №19; 1878, №1, 2, 4, 5, 6) ve Prens Nikolay’ın İstanbul’a seferi (1878, №8) ile ilgili bilgiler de sunulmuştur. Gazetenin 1874 yılında yayımlanan №20. sayısında Dünyadaki halkların toplam nüfusünden bahsedilmiştir. Gazetede bilgileri göre, 1874 yılında Rusların toplam sayısı 85.570.211, Türklerin ise 43.650.000 kişi olmuştur.

Rus İmparatorluğu TVG’ni organize ederken, gazeteyi kendi yasa ve hükümlerini Kazak halkı arasında yaymak için kullanmayı düşünmüştür. Örneğin, 1874 yılında gazetenin №9. sayısında Türkistan Valiliğinin hükmü yayımlanmıştır;

“Perovskiy, yani Akmeshit şehrinin valisi Komiser Burzinkov Samarkand şehrinin valisi olarak devredilecektir. Akmeshit şehrine vali olarak Poklov gelecektir. Akmeshit valisinin yardımcısı graf Doyer, Hozhent valisinin yardımcısı olarak seçilmiştir. Onun yerine kaptan Uarshagin gönderilecektir. Almatı Valiliğinin kaptanı Matilin Issıkgöl Valiliğine geçecektir.

Türkistan Vilayetinin Valisi, General Kolpakovskiy imzası.”

Gazetede Valilerin resmi ziyaretleri de anlatılmıştır. Örneğin, 16 Aralık 1875 (№31) ve 1 Haziran 1879 (№11) tarihlerinde Türkistan Vilayetinin Valisi, General Kaufman’ın Shimkent ve Kazalı şehirlerine seferlerinden bahsedilmiştir;

“Türkistan Vilayetinin Valisi, General Kaufman 7 Aralık Shimkent şehrine ulaşmıştır. Shimkent’te çok sayıda özbek ve kazak toplanmıştır. Vali, Shimkent’te 1 gün kaldıktan sonra Türkistan’a gidip, ardından St. Petersburg’e yola çıkmıştır”, (1875, №31).

“Türkistan Vilayetinin Valisi, General Kaufman 22 Mayıs Kazalı şehrine ulaşmıştır. (...) Vali, ilk olarak Kazalı’nın cezaevine, ardından hastanesine ve okuluna gitmiştir. Ayrıca, öğrencilere verilen yemeklerden de kendisi tadıp, kazak çocuklarının derslerine katılmıştır (...)”, (1879, №11).

Hükümet siyasetinin olumlu taraflarını gösterebilecek paylaşımlar da gazete sayfalarında bulunmuştur. 30 Eylül 1881 tarihinde Türkistan Valiliğın hekimleri ile ilgili kararı yayımlanmıştır. Bu karara göre, çiçek hastalığını tedavi eden hekimler çarlık vergilerden muaf olmuştur;

“ (...) Çiçek hastalığını tedavi eden hekimlerin vergileri, çalıştığı köyler tarafından karşılanacaktır. Köyler arasındaki ulaşım masraflarını hekimin kendisi ödeyecektir (...).”

Aynı sayıda Tashkent şehrinde açılan yeni “Orta Asya” bankasından bahsedilmiştir. Yeni bankanın açılışına Türkistan Valiliğinden General Kolpakovskiy, Trotskiy, Abramov ve banka müdürü Dmitriy İvanovich Malkin katılmıştır;

“ (...) Bankaya 500 bin som yatırım yapıldı. Her yatırımcıya “Aksiya” diye adlandırılan biletler dağıtıldı. Her biletin değeri 250 som civarındadır. Bu biletler halk arasında para yerine geçecektir. Biletleri bankaya teslim edenlere kefil karşılığında para verilecektir (...).”

Bütün Valiliklerde yer alan önemli resmi haberler gazete okurlarına sunulmuştur. Örneğın, 1882 yılında yayımlanan №4 sayıda yeni Vilayetın kurulacağına dair bilgiler verilmiştir;

“ (...) Bu günleri St. Petersburg’te büyük toplantı düzenlenmektedir. Toplantıda Çin sınırına yakın yerlerde yeni “Dala Vilayetinin” kurulacağı belli olmuştur. Vilayet, Akmola, Semey ve Zhetisu şehirlerini içermiştir. Valilik ilk zamanlarda Ombı, ardından Semey şehrinden idare edilecektir (...).”

Türkistan Vilayetinin Gazetesi, Rus İmparatorluğunun planladığı gibi hükümetin kararlarını yayımlanmak için kullanmıştır. Fakat Kazak liderleri gazete sayfalarında hükümeti kararlayan makaleler ile de paylaşmaya fırsat bulmuştur. Örneğın, Mart 1874 tarihinde Akmeshit şehrinin etrafında 9 kalenin inşa edileceğinden haberdar

etmiştir. Kalelerin, bir yandan ticari amaçlı, bir yandan da Rus sömürgesinin güçlenmesine faydalı olacağı düşünülmüştür;

“ (...) Zhölek, Zhalpaktal, Tartoğay, Sarıshıganak, Zhartikum, Böribay, Akmeshit, Karmakshi, Korkıt kaleleri inşa edilecektir. İnşata toplam 16957 som ayrılacaktır (...).”

Ayrıca gazete sayfalarında “1731 Zhılı Kazakhstan Rossiyağa Öz Erkimen Kosıldı Ma?” (1731 Yılında Kazakistan Rusya ile Kendi İsteğiyle Bağlandı mı?), “Orıstardın Orta Zhüzdi Zhaulap Alı” (Orta Zhüzün Ruslar Tarafından Fethedilmesi) gibi Rus İmparatorluğuna karşı teşvik eden makaleler yayımlanmıştır.

1871 yılında (№14) yayımlanan “General-Gubernatorğa Karağan Zherde Bolğan Okiğa” (Valiliğe Ait Yerde Olan Olay) makalesinde de Karasu Kalesinde olan başkaldırılar ile ilgili haber yazılmıştır. Kazak halkının buna benzer devamlı başkaldırıları bir sürü sıkıntılara yol açmıştır. Çözüm bulmaya çalışan hükümet temsilcileri, 1875 yılında (№5) yayımlanan makalelerin birinde, “Kabul edilen şikâyetler gerekli düzeyde incelenecektir” yanıtını vermiştir.

Fakat Kazakların memnuniyetsizliği bununla sınırlanamazdı. 26 Mayıs 1877 yılında basılan makalede, Kazakların Valilik izni olmadan bir yerden ikinci yere taşınmasını yasaklayan karar yayımlanmıştı. Hareket özgürlüğü bile kısıtlanan halkın isyanı devam etmişti. Üstelik zor yaşam koşulları halkın tamamen yıpratmıştı. Örneğin, 1881 tarihinde yayımlanan №19. sayıda, Kazak halkının susuzluktan çektiği zorluklardan bahsedilmiştir;

“Torğay Kazakları zor günler geçirmektedir. Hayvancılıkla uğraşan halkın ellerinde malını besleyecek yemi yoktur. (...) Arıs nehrinden Türkistana kadar su kanalı yapılırsa, tüm halk tarımla uğraşıp, yeni köyler oluşturup, yaşamlarını sürdürebilecektir.”

Bu ve buna benzer bir sürü Çarlık Hükümetine karşı çalışmalar, 1882 yılında gazetenin kapanmasını hızlandırmıştır.

Türkistan Vilayetinin Gazetesi ile neredeyse aynı dönemde yayına başlayan Dala Vilayetinin Gazetesi 14 sene içerisinde toplam 1408 makale yayımlamıştır. Gazete sayfalarında Kazak halkının hayatı ile ilgili çalışmalar sıkça paylaşılmıştır. Örneğin, gazetede hayvancılık (1889, №3, 5, 18; 1899, №1, 2; 1890, №1), ticaret (1895, №10,

45; 1899, №44) ve kadın hakları (1891, №48; 1894, №33, 34, 35, 46; 1897, №45; 1900, №9) gibi meseler yer almıştır.

Ayrıca DVG’nde, Kazak dilinin özelliği ve önemi (1896, №31, 32; 1898, №40), Kazak tarihinde büyük role sahip olan Abılay Han’ın siyasi görüşleri (1891, №13), Kazak Halkının meşhur araştırmacısı Shokan Ualikhanov’ın çalışmaları (1894, №18), şair Abay Kunanbayulı’nın eserleri (1889, №7, 12; 1895, №3), Rus yazarlarının çevrimleri (1892, №51; 1894, №32; 1895, №49) ve Rus misyoneri İlminskiy’in Orta Asya’daki faaliyetleri (1892, №2; 1894, №47) gibi konulardan söz edilmiştir. Haberlerin arasında (1901, №5) Türkiye’de yer alan kolera hastalığı ile ilgili bilgiler de verilmiştir.

DVG’nin, tıpkı TVG gibi Çarlık Hükümetinin çizdiği yoldan devam edeceği düşünülmüştür. Düzenli şekilde Valiliklerin kararlarını yayımlayan (1892, №26; 1898, №18, 31) iki gazete de Kazak halkının ağır hayatı ile ilgili kendi görüşlerini ortaya koymadan çekinmemiştir. Örneğin, yazar Appasov (1896, №5) kendi makalesinde Kazakların fayız karşılığında alan borçlarını ödemek için çaresizlikten kendi kızlarını sattığını belirtmiştir.

Haksızlığa uğrayan Kazaklar isyan etmiştir. Yeni başkaldırlara sebep olan isyancılar hükümet tarafından cezalandırılmıştır. Bu durumu 1898 yılında yayımlanan (№2. sayı) makale kanıtlamıştır. Makaleye göre, isyan eden Kazakların sürgüne gönderilmesi ile ilgili Çar kararı çıkmıştır. Hükümetin yanlış siyasetinden dolayı yer alan sıkıntılar bununla bitmemiştir. 1899 yılında yayımlanan №4. sayıda kıtlık çeken halkın son umudu – mallarından, daha doğrusu onların kaybindan bahsedilmiştir;

“Atbasar, Kökshetau, Akmola ve Ombı şehirlerinde 1 sene içerisinde 1917 deve, 16136 at, 14067 sığır ve 1328 keçe aklıktan ölmüştür. Ayrıca 523 deveyi, 1985 atı, 1406 sığırı, 16040 koyunu ve 566 keçeyi kurtlar tahrip etmiştir.”

DVG, tıpkı TVG gibi Çar Hükümetine uymayan makalelerinden dolayı kapatılmıştır. 1902 yılının №10, 11, 12. sayılarında gazetenin kapıtılacağına dair haberler çıkmıştır;

“Dala Vilayetinin Gazetesi, Nisan 1902 yılından itibaren kapatılıp, yerine “Sel’skhozyaystvennyy Listok” yayına başlayacaktır. Gazete, Rusça ve Kazakça dillerde basılacaktır.”

Böylece, 14 senedir Kazak dilinin ve kültürünün gelişmesine katkı sağlayan gazete tarih sahnesinden gitmiştir.

4.2. Kazak Basımının XX. Yüzyılın Başındaki Devrimlere Bakışı (1905-1910)

1905-1907 yıllarda yer alan Rus Devrimi, himayesinde olan Kazak ve diğer toprakları da etkilemiştir. Bu dönemde Kazakistan'da “Kazak”, “Serke” ve “Oral” yayımları oluşmuştur. Fakat Rus Devrimi döneminde tüm basın mensupları ciddi hükümet baskısı altında kalmıştır. Neticesinde, Kazak gazetesi 1. sayıdan sonra hemen kapatılmıştır.

Liberal-demokrasi düşüncesini takip eden Serke Gazetesi tıpkı Kazak Gazetesi gibi ikinci sayıdan sonra kapatılmıştır. Hükümetin bu kararına gazetenin ilk sayılarında yayımlanan eserler sebep olmuştur. Şair ve yazar Mırzhakıp Dulat'ın “Zhastarğa” (Gençlere) ve “Bizdin Maksatımız” (Bizim Maksadımız) gibi (28 Mart 1907, №1) çalışmaları mevcut Hükümete karşı olarak kabul edilmiştir;

“Kazaklarım benim! Halkım benim! Kazak halkı – Ruslara bağımlı halktır. Kazakların kendi haklarına sahip olmaması beni öfkeliyor, bende nefret uyandırıyor. Halktan toplanan vergi halkın ihtiyaçlarına harcanmıyor. (...) Onlar Kazakların mal-mülkünü çalıyorlar. Üstelik bizim dinimize ve örf-adetlerimize karışıyorlar. Ayrıca bizim topraklarımıza göçmenleri gönderip, verimli yerlerimizi elimizden aldılar. (...) Tüm yerlerde Dala Mahkemelerini kurdular. İsyan edenler de bu mahkemeler kararları boyunca ya öldürüldü, ya da hapse atıldı.”

4 Ocak 1907 yılından itibaren 27 Nisan'a kadar Orınbor şehrinde Husain Yamashev redaktörlüğünde yayımlanan Oral Gazetesi diğerlerinden farklı görüşte ilerlemiştir. Gazete Bolşevik görüşlü olarak, okurlarına Lenin'in “Memlekettik Dumağa Kimderdi Saylau Kerek?” (Duma'ya Kimler Seçilmesi Lazım) makalesi ile “İnternatsional” marşının çevirimini (1907, №2) sunmuştur.

Ayrıca gazetede “Ashık Hat” (Açık Mektup) makalesi basılmıştır (7 Nisan 1907, №10). Bu mektupta gizli kalmak isteyen yazar, Çar Hükümetinin sömürmesine karşı “Bizim isyanımız Rus milletine değil, Çar hükümetinedir. Verilen karar, insanın dinine veya ırkına bağlı olmaması lazım”, demiştir.

4.3. Kazak Basınının I. Dünya Savaşı ve Milli Kurtuluş Hareketlerine Bakışı (1911-1916)

XX. yüzyılın başında yer alan I.Dünya Savaşı, kıtlık ve grevler, yeni basın mensuplarının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu dönemde Rusya'nın "İskra" ve "Pravda", Kazakistan'ın ise "Kazakistan Gazetesi" ve "Aikap Dergisi" gibi yayınları aktif bir şekilde çalışmıştır.

Örneğin, 1911-1913 tarihleri arasında Kazakistan Gazetesinde farklı konularda (hayvancılık - 88 haber, devlet ve hukuk - 94 haber, kadın hakları - 35 haber, tarım ve yer - 69 haber, I. Dünya Savaşı - 19 haber, tarih - 39 haber, örf adet - 24 haber, siyaset - 59 haber, eğitim ve kültür - 48 haber, dil ve edebiyat - 197 haber, çevirimler - 22 haber, eleştiriler - 50 haber, basın - 82 haber, din - 43 haber, sağlık - 6 haber) yaklaşık 900 haber yayımlanmıştır.

Kısa süren yayın hayatına rağmen, "Kazakistan Gazetesi" gündemdeki haberleri dikkatlice takip etmiştir. Gazetenin №11 ve №12. sayılarında (24 Nisan, 1912, №11; 31 Mayıs, 1912, №12) Lena bölgesinde isyan eden fabrika işçilerinin zor durumundan söz edilmiştir;

" (...) Her fabrikada 40-50 bin işçi var. İşverenler onların sabahtan akşama kadar verimli çalışmalarını talep etmektedir. Fakat işçiler 8-10 saatten fazla çalışmayacaklarını, aksi takdirde greve başlayacaklarını dile getirmektedirler (...)."

Talepler yerine getirilmeyince, çalışanlar işverenlere karşı grev gerçekleştirmek zorunda kalmıştır. Neticesinde, 219 işçi öldürülüp, 250-si ağır yaralanmıştır. Bu türlü haksızlıklardan dolayı, gazete yazarları halkı hükümete karşı birleşmeye çağırmıştır. Örneğin, 1912 yılında basılan №11. sayıdaki makalelerinde Bakıtzhan Karatayev ve Ğabdolla Köpzhasarov, "artık göçebe hayatından vazgeçip, bilim-eğitime önem verilmesi gerektiğini" vurgulamıştır;

"Eğitim gören okumuş insanlar artık halkı birleştirmeli. Birkaç köyden "tovarishestvo" (ortaklık) yaparak, toplanan parayı halk arasında eşit derecede dağıtılmalı. "Ttovarishestvo" halkın bir birine güvenmesine neden olacaktır."

Gazete, hedeflere ulaşmanın ancak bir yolu – "eğitim seviyesin yükseltmek" diye (1912, №11; 1912, №10) vurgulamıştır. Ayrıca gazete ekibi Rusların siyasetine karşı olmasına rağmen, Rusça ve diğer yabancı dillerin Kazak toplumu üzerindeki önemli

etkisini kabul etmiştir. Örneğin, yazar Karashev (1912, №11) bir makalesinde halkın ilime daha yakın olmasını vurgulamıştır;

“Bizim toplumda yanlış fikir oluşmuştur. Rusça yazıldı diye eğitimden soğuyan insanlar var. Bu hatadır... Dil, Matematik, Coğrafya, Hukuk, Mühendislik, Tarih, Tıp, Kimya, Ziraat veya Ticaret işlerinde ne Rusça, ne de başka bir “yabancılık” var. Okumanın asıl amacı – insanoğluna yardımı dokunabilecek şeyleri keşfetmektir. Onları ister Arapça, ister Farsça ya da Türkçe okuyarak öğren, ama en önemlisi okuduklarının halkına faydalı olmasıdır.”

Halkın susuzluktan ve verimli toprakların eksikliğinden dolayı çektiği sıkıntılar da gazete sayfalarında bulunmuştur. 15 Kasım 1911 yılında basılan “Kırğızdar Kalay Ömir Sürüde?” (Kırğızlar Nasıl Hayat Sürdürmekte?) makalesinde zor durumda yaşayan Kazak halkı ile ilgili bilgiler verilmiştir;

“Tüm vilayetlerinin ve Orda’nın Kazakları gün gittikçe fakirleşip, kötü durumlara düşmektedir. Elimizde ancak bir aletimiz mevcut, o da kendi emeğimiz ve çabamız. Onların sayesinde verimsiz toprakları bile verimli topraklara dönüştürmeliyiz.”

Kazakistan Gazetesi, yurt içi haberleri dışında, yurt dışından gelen haberleri de paylaşmıştır. Örneğin Türkiye ve İtalya arasındaki savaş birkaç (15 Aralık 1911, №3; 24 Nisan 1912, №11; 31 Mayıs 1912, №12) sayıda yer almıştır.

“Aykap” dergisi de XX. yüzyılın başında önemli yere sahip olan yayınlardan bir tanesi olmuştur. Gazete sayfalarında halkı endişe ettiren eğitim (1911, №5; 1913, №15), kadın hakları (1911, №6; 1911, №9; 1915, №4) ve çarlık hükümetin haksızlığından dolayı yer alan toprak sorunları (1911, №2; 1912, №31) ile ilgili makaleler yayımlanmıştır.

Derginin yazarlar ekibi, Rus sömürgesine karşı mücadelede bulunan Kazak aydınlarından oluşmuştur. Örneğin, yazar Mirzhakıp Dulat hükümet tarafından yapılan tehditlere rağmen gerçekler ile dolu makalelerini yayımlamayı devam etmiştir. 1911 yılının №11. sayısında basılan makalesinde Mirzhakıp Dulat,

“Kazak Halkının dertsiz varlık içinde yaşadığı dönemler vardı. Fakat 15-20 yıldır göçmenlerin Kazak topraklarına zorla yerleştirilmesi, Kazakların verimli yerlerden ayrılıp eziyet edilmesine sebep oldu.”, demiştir.

Ardından yazar 1911 yılında basılan (2 Haziran, 1911, №6) “Oyan, Kazak!” (Uyan, Kazak!) makalesi için hapis cezasını almıştır. Tutuklanırken Mirzhakıp Dulat’ın

Tatarca, Kazakça gazeteleri, Abay Kunanbayev, Akhmet Baytursın ve Ğumar Karash gibi yazarların eserleri de alınmıştır.

1914 yılında basılan №4. sayıdaki “Bökey Ordalıklar” (Bökey Ordalılar) makalesinde yine yer meselesi gündeme gelmiştir;

“Eskiden her eve 700 desyatina (toprak ölçü birimi) verilmiştir. Şimdi ise sadece 25 sadece desyatina veriliyor. Kazak halkı fakir değilse, kim fakir. Harekete geçmezsek, halimiz daha da kötü olacaktır.”

Gazete redaktörü Mukhametzhan Seralin de Rusların sömürge siyasetine karşı tepkilerini makalelerinde açıkça göstermiştir. Örneğin, 1911 yılında basılan №11. sayıda Seralin;

“Son 10 sene içerisinde hükümet Kırgız-Kazakları eski göçebe hayatlarından uzaklaştırmaya çalışmıştı. Fakat yapılan iş halkımızın iyiliği için değildi. Buradaki amaç halkı tarımla uğraştırarak, herbirine sadece 12-15 desyatınadan dağıtıp, vazgeçenlerin ellerinden yerlerini almaktı.”, demişti.

Bilim adamı Bakıtzhan Karatayev de Seralin gibi “Kazakların iyi yerleri göçebelere geçmektedir, kendilerine ise en kötülerini kalmaktadır” diye üzüntülerini (1911, №97) ifade etmiştir. 1911 yılında yayımlanan №3. sayıda da yazar Bekmırza Bekzhanov’un “Kazaktın Kazirgi Hali” (Kazakların Şimdiki Hali) makalesinde “Bu durumdan ancak Rus, İngiltere ve Fransız halkaları gibi endüstriyi geliştirerek çıkabiliriz” diye vurgulamıştır. Yazar Dosmayıl Kashkınbayulı ve Esenğali Kosabasov da aynı görüşteydi;

“Çarlık Hükümetinin Asya’daki sömürge siyaseti, Kazan şehrindeki kale yapımlarından başlamıştır. Diğer Orınbor, Troitsk ve Chelyabı gibi şehirler askeri amaçla kullanılmıştır. Eğer Kazak halkı göçebe hayatından vazgeçmezse tamamen yok olacaktır. O yüzden Çarlık hükümeti tarafından izin verildiği yerlerde yerleşip, kendi kurallarımızı koymaya çalışmalıyız.”, (1912, №6).

“ (...) Kazak Halkı, büyük dağın gölgesinde kalmıştır. Birimiz sağ, birimiz sol kol olup sömürgecilere karşı birleşmemiz lazım (...).”,(1913, №20).

1913 yılında yayımlanmaya başlayan “Kazak” Gazetesi de neredeyse her sayısında hükümetin kararları ile paylaşmıştır (“Duma” (Duma) – 1915, №145; “23 Kantar” (23 Ocak) – 1913, №98; “30 Kantar” (30 Ocak) – 1915, №100; “Duma Ashıldı” (Duma Açıldı) – 1916, №169; “Duma” (Duma) – 1916, №179; “Duma ham

Hukimet” (Duma ve Hükümet) – 1916, №207). Gazete 1913-1918 tarihleri arasında toplam 1572 makale yayımlamıştır (1913 – 286, 1914 – 207, 1915 – 326, 1916 – 269, 1917 – 405, 1918 – 79 haber).

Gazete, veba hastalığı döneminde de aktif şekilde makaleler (1913, №55; 1914, №54) yayımlamıştır. Hükümetin büyük salgına karşı hareketsiz kalması, gazete ekibinden tepki almıştır;

“ (...) Oral Vilayetin nufüsü 6 bin kişi, hükümetin görevlendirdiği hekimlerin sayısı ise sadece 3 kişidir. Yaz ayında başlayan salgına hükümet ancak Ekim'in sonunda tepkisini gösterdi. Buna sebep de hastalığın artık Rus topraklarına da geçmesi idi. (...) Yardım gelene kadar salgın 80 kilometre toprağı kapsadı. Bölgede ancak 4 hekim çalıştı, onların ikisi Kazak, ikisi Rus (Dosmukhamedov, Bağaliyev, Kol'cov, Kalinin). Hastalıktan dolayı Esentöbe'de 154 kişi, Tumantöbe'de 33 kişi, Kalmikov'da 13 kişi hayatını kaybetmiştir.”

Çarlık Hükümete karşı yazılan makalelere rağmen, Kazak Gazetesini “Rus taraftarı” diyerek karalamak isteyenler çoktu. Örneğin, 8 Temmuz 1916 yılında Kazak erkeklerin askere alınacağına dair hüküm ile ilgili yayımlanan makalede “Çar'ın emri – doğrudur, ona karşı çıkılmaz... Bu yüzden, Çar'ın emrini yerine getirmemiz gerekmektedir” cümlesi geçmiştir diye, “gazetenin Kazak halkına karşı görüşte olduğunu” söyleyenler oldu. “Torğay Oblısı Irğız ham Torğay Uezderinin Bas Hükümetinin Buyruğı” (Torğay Vilayetin Irğız ve Torğay Uezderi Hükümetinin Kararı) makalesi de (1916, №297) bu fikri tamamlamış gibi idi;

“25 Haziran kabul edilen Çar kararına göre, 19-31 yaş aralığındaki Kazaklar askere alınacaktır. Özbek ve Buryatlar karşılık göstermeden Çar kararını kabul etmişler, fakat Irğız ve Torğay Kazakları karşılık göstermiştir. Kazakların gönüllü olarak gelmesine son tarih 15 Ocak 1917 olarak belirlenmiştir. Bu zamana kadar gelmeyen Kazaklar, Çar hükmüne uymadığı için mahkemeye verilecektir.

Irğız ve Torğay Uezderinin Hâkimi General Tulin imzası.”

Fakat “Torğay ham Irğız Uezdinin Halkına!” makalesinde gazetenin asıl Kazaklar için çabaladığı görülmektedir;

“Çar hükmünden sonra Türkistan ve Zhizak Kazakları protesto etmiştir. Başkaldırcılara karşı asker gönderilmiştir. Neticesinde, Zhizak'ın 20 bin halkı öldürüldü. Türkistan Kazakları ise hükümü çaresizce kabul etmek zorunda kalmıştır. (...) Torğay ve Irğız Kazakları aynı karşılığı gösterirse yine masum insanların kanı dökülecektir. Bizim hakkımızda “Rus eğitimin görüp, Rusların arasında yaşıyor, bizim iyiliğimizi düşünmez” diye yanlış fikire sahip olmayın.

(...) *Karşılık göstermenin faydası yoktur. Masum canları kaybetmemize izin vermeyin.*

Akhmet Baytursın, Mirzhakıp Dulat, Seyitkazım Kadırbayev, Mukhamediyar Tunğanchin imzaları.”

Ayrıca gazete sayfalarında (1916, №198; 1916, №211) Öskemen ve Torğay bölgelerinde karşılık gösteren halkın hükümet tarafından cezalandırılması ile ilgili bilgiler verilmiştir;

“Öskemen’de Çar kararına çıkan 80 kişi hapse atıldı, 15 kişi öldürüldü, 6 kişi yaralandı. Torğay şehrinde ise yaklaşık 100 kişi öldürüldü.”

Yazar Mirzhakıp Dulat “Duma Soldattık Masesi” (1916, №168) makalesinde Rus Dumasında Kazakların da mutlaka olması gerektiğini vurgulamıştır. Bunun için Samara’dan A. Bökeykhan, Orınbor’dan A. Baytursın ve Aktobe’den N. Bekmetov kendi talepleri ile St. Peresburg’a gittiklerini belirtmiştir. Kazak aydınları Rus Hükümetine, “Kazak erkeklerin savaş için asker olarak alınmaması, aldığı takdirde atlı asker olarak görevlendirilmesi ve her asker için metrika (kimlik) hazırlanması” gibi taleplerde bulunmuştur.

Gazetenin (10 Şubat 1913) №2. sayısında, Kazak topraklarına yerleşen göçmenler ile makale yayımlanmıştır;

“Kazak topraklarına göçmenler yerleşmektedir. Onların gelişi ile bizim halimiz ne olacak. Geçmişe bakarsak, daha güçlü olan halk kendi örf adetlerini kabul ettiriyor. İkinin de gücü eşit ise, ayrı toplum olarak yaşamlarını devam edebilecektir. (...) Halkın kaybolmasını da, devam edebilmesini de etkileyen bir tek etken vardır. O da dildir. Biz Kazak halkı olarak yaşamımızı sürdürebilmemiz için dilimizi korumamız gerekiyor.”

4.4. Kazak Basınının Şubat ve Ekim Devrimine Bakışı (1917-1920)

Halel Ğabbasulı önderliğinde yayımlanmaya başlayan Sarıarka gazetesi, Rus İmparatorluğunun yıkılmasından haberdar eden ilk basın idi. Gazete, yayın süreci içerisinde toplam 202 makale yayımlamıştır (1917 – 189 haber, 1918 – 13).

Yazar Zhusipbek Aymautov’un “Tur, Bukara, Zhıyıl Kedey, Umtıl Zhastar!” (19 Haziran 1917, №2) makalesinde “Bu güçlülerin değil, fakir halkın çoktan elde edemediği başarısıdır” diye vurgulamıştır.

Partilerin oluşumundan gelen faydaya şüpheyile bakan yazar “Partiya” makalesinde de (25 Haziran 1917, №3) “Kazak Halkı artık siyasi partilere güvenmemeli, mutlu geleceği için kendisi mücadele etmeli” diye fikrini söylemiştir;

“Partinin maksatı halkın durumunu düzeltmektir. Fakat bizim partiler farklıdır: zenginler ve fakirler bir araya gelemiyor. Partiler ancak kendi menfaatini düşünüyor.”

Gazetenin “Memleket Kuyi” (Devlet Durumu) makalesinde (27 Kasım 1917, №22; 5 Aralık 1917, №23) 300 sene idare başında olan Romanovlar ailesi ile ilgili yazılmıştır;

“Romanovlardan sonra idareyi eline Bolshevikler geçirmiştir. Bolsheviklerin lideri Lenin yer, su, kullanım araçları ve hayvanların halk arasında bölünmesini emir etmiştir. Fakat bu sadece “güzel konuşmalardır”. Yerin adaletli şekilde dağıtılması bugünde imkânsızdır. Hatta “bağımsızlık kültürü” ile erken kavuşan Amerika ve İsveçre gibi ülkelerin de böyle imkâna sahip olması büyük soru işareti altında kalmaktadır.”

Rus Hükümetine karşı gösteren tepkilerine rağmen, Rus halkına nefret duymadıklarını da paylaştığı makalelerde ifade edebilmiştir. Örneğin, Gazete sayfalarında (15 Temmuz 1917, №5) Kazak ve Rus ilişkilerinden bahsedilmiştir. Manan Turğınbayulı’nın “Oris Zhane Kazak Arası” (Rus ve Kazak Arası – 15 Temmuz 1917, №5) makalesinde Shar nehrinin boyunda yaşayan Rus ve Kazakların arasındaki çatışma söylentilerinden söz edilmiştir. Yazar, iki halkı düşman etmek isteyenler özellikle aralarını bozmaya çalıştığından bahsetmiştir.

Rus Hükümetinin 4 Mart 1918 yılında verdiği kararnameye göre, Kazak Gazetesi kapatılmıştır. Ardından gazete ekibi ikiye bölünerek “Birlik Tuı” ve “Üsh Zhüz” gazetelerini kurmuştur. Örneğin, Birlik Tuı gazetesi, 24 Haziran 1917 tarihinde Alash Orda Partisinin liderlerinden biri Mirzhakıp Dulat’ın önderliğinde hayata geçirilmiştir. Gazetenin “Baskarmağa Telegram” makalesinde (12 Kasım 1917, №15) 1917 yılında Orınbor şehrinde gerçekleşen toplantı ile ilgili söz edilmiştir. Yaklaşık 300 kişi katılan toplantıda Alash Orda Hükümetinin kurulma konusu açılmıştır;

“Ekim devriminden sonra Rus halkının durumu kötüleşti. Bu olayın dalgaları bizim toprakları da etkileyebilir, bu yüzden Kazakların kendi devletine ihtiyacı vardır.”

1. Bökey, Oral, Torğay, Akmola, Semey, Zhetisu, Sırdariya, Amudariya, Ferğana, Samarkand, Kaspiy ve Altay Guberniyasındaki tüm Kırgız-Kazaklar birleşip, yerel otonomi kurmaları lazım;
2. Kazak-Kırgız otonomisi “Alash” olarak adlandırılın;
3. Alash otonomisinin toprağındaki yer, su ve yeraltı mineralleri Alash’a ait olsun;
4. Alash otonomisi organizasyonu, Rusya Kurucu Meclisi tarafından onaylanacaktır;
5. Ulusal azınlıkların hakları korulacaktır, kültürel özerklik verilecektir;
6. Alash Hükümeti, Alash Orda geçici konseyin kuracaktır. Konsey 25 kişiden oluşacaktır (15 Kırgız-Kazak temsilcileri, 10 Ulusal azınlık temsilcileri). Alash Orda’nın merkezi Semey şehri olacaktır.
7. Alash Orda hükümeti polis sistemini oluşturacaktır;
8. Alash Orda hükümeti tez zamanda Meclis düzenleyecektir;
9. Alash Orda, hükümet hazinesine borç alınması ve diğer otonomiler ile iş birliği yapılması için hazırlık yapacaktır;
10. Alash Orda hükümetinin programı Meclis’te ele alınacaktır.”

“Birlik Tuı” gazetesi yazarlarının asıl hedefi - yıllarca Rus baskısı altında kalan Kazak halkının kendi devlet çatısı altında yaşaması idi. Fakat “karşı tarafa geçip”, Kazaklara saldıranlar da vardı. Gazete ekibi onlarlı “vatan hainleri” olarak adlandırıp, sert eleştirilerde bulunmuştur. Örneğin, “Kazak Halkının Dushpandarı” (Kazak Halkının Düşmanları) makalesinde (15 Mart 1918, №25) yazar Mirzhakıp Dulat;

“Rusya’daki siyasi problemler Kazakları da etkilemeye başladı. Bolshevikler Orınbor şehrini elde ettiğinde, 200 Rus askeri Zhalğabayev, Zhangeldin ve Stepnov taraflarından yönetilmiştir. Onlar Torğay Vilayetinin Komiserleri olarak seçilmiştir. Komiser yardımcılarında biri de uyuğu Kazak Mukhamediyar Tunğanshin olmuştur. Onlar (Zhangeldin ve Tunğanshin) Kazak Gazetesinin kapanmasını sağlamıştır. Kazak halkı için onlardan daha kötü düşman olabilir mi?” demiştir.

Gazete sayfalarında A.Mametulı’nın “Bostandık ham Atonomi” (Özgürlük ve Otonomi - 13 Eylül 1917, №9), S. Kozhanulı’nın “Türkistannan” (Türkistandan – 1 Ekim 1917, №10) gibi Rus siyasetine karşı makaleleri de paylaşılmıştır. Bu ve buna benzer makaleler hem gazete, hem Alash Orda hükümetinin kaderini etkilemiştir. 1918 yılının Ekim ayında Alash Orda’nın, Nisan ayında ise “Birlik Tuı” gazetesinin kapatılmasına dair karar çıkmıştır.

Üsh Zhüz Gazetesi de 1917 yılında “Üsh Zhüz” siyasi partisinin resmi basın organı olarak organize edilmişti. Parti üyeleri, Alash Hükümetinin kuruluşunu hoşgörü ile karşılamadı. Örneğin, “Alash Otonomisi” makalesinde (2 Mart 1918) gazete ekibi Kazak hükümeti hakkında eleştiride bulunmuştu;

“ (...) Hiç tecrübe olmadan halkı bir otonomi altına birleştirebilmek çok zordur. Otonomi olarak birleşmeyi Kazakların çok uzak mesafelerde yerleşmesi de engeliyor. Bir kısmı Astrakhan’da yaşayan Kazakların diğer kısmı Çin’dedir. Aramızı da Ertis, Esil, Tobıl ve Zhayık gibi nehirler ayırıyor. Kısacası, Kazaklar ya Sibirya’ya, ya da Türkistan’a bağlanmazsa, ayrı otonomi olarak devam edemez”.

Kazak halkının ilerlemesine katkı sağlayan yayınlardan bir tanesi 30 Temmuz 1918 yılından itibaren Kızılzhar şehrinde basılan “Zhas Azamat” gazetesidir.

Gazetenin (1918, №3) “Kazak Zheri” (Kazak Yeri), “Ölgen Tirilmekshi” (Ölen Dirilecektir” makalelerinde “Kazak yerleri Ruslara geçecektir, Kazak Halkı yeryüzünden tamamen silinecektir” diye endişe edilmiştir. Baydilda Mırzaulı ve Ğabdilda Nayzabekulı de “Bunu Ne Deymiz” (Bunu Nasıl Adlandırmalıyız) makalelerinde de;

“Zhetisu boyundaki Kazakların kanı su gibi akıyor. Çocuklarımızı silahın ucunda oynatan bolshevikleri biz burada elimizde tutup şımartıyoruz”,

diyerek üzüntülerini belirtmiştir.

“Sayasat Küyi” (Siyasi Durum) makalesinde de Geçici Hükümet ile Alash Orda Hükümetinin arasındaki sıkıntılardan söz edilmiştir.

Alash Gazetesi, Ekim ve Şubat dönemlerinde aktif bir şekilde çalışan gazetelerden bir tanesidir. 2 senelik yayın hayatında gazete sayfalarında toplam 180 makale yayımlanmıştır (1916 – 35 haber, 1917 – 145 haber).

Gazetenin redaktörü Kölbay Toğısov’un “Zhoğalsın Romanovtar” (Kaybolsun Romanovlar) makalesinde “her halkın özgür devleti olması” diye vurgulamıştır.

“Bizge Neler Kerek” (Bizge Neler Lazım – 21 Mart 1917, №15) ve “Oyanu Kerek” (Uyanmamız Lazım – 24 Şubat 1917, №12) makalelerinde de “siyasi sıkıntılarının çözümü Kazakların eğitim ve ilime daha yakın olmasıdır” diye vurgulanmıştır. “Gül Ashamız” (Gül Açacağız – 5 Mayıs 1917, №20), “Kökshetauda Bostandık Tuı” (Kokshetau’da Özgürlük Bayrağı – 14 Mayıs 1917, №21) ve “Azattık Küni” (Özgürlük Günü – 13 Nisan 1917, №17) makalelerinde, Çarlık Hükümetinin yıkılışından sonra Kazak halkının harekete geçmesi gerektiğinden bahsedilmiştir.

Gazete sayfalarında kadın hakları konusu da önemli yere sahip olmuştur. Örneğin, “Zhandı Masele” (Canlı Mesele – 8 Ocak 1917, №6), “Kayğılı Kızdın Zarı” (Kaygılı

Kızın İsyanı – 28 Nisan 1917, №9) ve “Ne Kımbat” (Ne Değerli – 5 Mayıs 1917, №20) makalelerinde eski örf-adetler yüzünden para karşılığında satılan genç kızların zor hayatlarından söz edilmiştir.

Sovyet Hükümeti, iktidarı ele geçirdikten sonra ilk olarak “Kazak”, “Sarıarka”, “Birlik Tuı” ve “Alash” gibi devrimci basın mensuplarını kapatmaya çalışmıştır. Kapatılan gazetelerin basınevlerini de kendi yayınlarını yapmak için kullanmıştır. Örneğin, “Tırshilik” gazetesi Temmuz 1917 tarihinden itibaren yayımlanmaya başlamıştır. Gazete ekibinde R. Duysenbayev, S. Seyfullin, A. Asılıbekov, Zh. Nurkin ve B. Serikbayev çalışmıştır.

Aynı görüşe sahip olup, Sovyet Hükümeti’ni destekleyen başka da Kazak gazeteleri olmuştur. Örneğin, ilk sayısı 16 Nisan 1918’de Orınbor şehrinde basılan “Kazak Muni” gazetesi Torğay Valiliğinin resmi basın organı olarak seçilmiştir. Gazete, 21 Mart - 3 Nisan 1918 tarihleri arasında Bolsheviklerin önderliğinde yapılan Torğay Sovyetler Toplantısında yer alan tüm konuşmaları kendi sayfalarında bulundurmıştır;

“Sovyet Hükümetinin siyaseti tüm Kazak ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Bu hükümet kısa zaman içerisinde büyük işleri başardı. Örneğin, kilise devletten ayrıldı, mahkemeler yeniden düzenlendi, işçiler arasında yer dağıtıldı.”

Böylece Kazak Muni - Bolshevik siyasetini Kazakça paylaşan ilk gazetelerden bir tanesi olmuştur. Ayrıca gazete Rus Hükümetinin, “Alash Orda” Hükümeti ile “Kazak” gazetesinin kapanmasına yönelik siyasetini desteklemiştir.

Bolsheviklerin Torğay bölgesindeki resmi basını “Kazak Muni” gazetesi ise, Zhetisu bölgesindeki resmi yayını (Almatı, Semey vs) “Zarya Svobodı” gazetesi olmuştur. 3 Mart 1918 yılında Zhetisu, Sovyetler rejimini kabul etmiştir. 8 Mart 1918 tarihinde de “Zarya Svobodı”, hükümetin resmi basını olarak ilk sayısını çıkartmıştır. Gazete hem Kazakça, hem de Rusça makalardan oluşan toplam 80 sayı yayımlamıştır. Ayrıca gazete, Tokash Bokin (“Kazak Zholdastarğa” - Kazak Dostlara, 16 Mayıs 1918, №1) ve Sabırzhan Ğabbasov gibi yazarlar başta olmak üzere Rus hükümetini destekleyen makaleler içermiştir. Gazete, 18 Haziran 1918 yılında yayınına son vermiştir.

Tıpkı “Tirshilik”, “Kazak Muni” ve “Zarya Svobody” gibi “Zhetisu Enbekshi Halkının Khabarshısı” da Sovyet Hükümetini destekleyen yayınlardan bir tanesidir. Gazete, 21 Haziran 1918 yılından itibaren Almatı şehrinde Sabırzhan Shakirzhanov redaktörlüğünde yayımlanmaya başlamıştır.

İlk zamanları Tatar dilinde basılan gazete, sonrasında tamamen Kazakça yayımlanmıştır. Fakat 41. sayısından sonra, 3 Aralık 1918 yılında yerine “Kömek” gazetesi gelmiştir. Yeni gazete, hem içerik, hem kalite açısından bir adım önde olmuştur. Hükümet kararları, resmi konuşmalar, vs. eskisi gibi tamamı ile paylaşılmak yerine, okurlara kolaylık sağlayacak kısaltılmış şekilde verilmeye başlamıştır.

“Zhetisu Enbekshi Halkının Khabarshısı” gazetesi ile aynı dönemde “Golos Semirechiya” basın organı da hayata geçirilmiştir. 1 Temmuz 1919 yılından itibaren çıkan gazetenin içeriği de “Zhetisu Enbekshi Halkının Khabarshısı” gazetesi ile benzemiştir.

Gazete, düzenli yayımlanan “Kenes Hükümetinin İşleri ve Kararları”, “Sovyetlik Rusya”, “Tiyatro ve Müzik”, “Yurtdışında” ve “Parti” gibi bölümlerden oluşmuştur.

Rusya’nın siyasi durumlarına bağlı resmi basın organlarının da adları değişmiştir. Örneğin, 14 Aralık 1919 tarihinden itibaren “Golos Semirechiya” “Pravda” olarak, “Kömek” ise “Ushkın” olarak değiştirilmiştir. 20 Şubat – 10 Temmuz 1919 tarihleri arasında tüm Batı Kazakistan, Zhetisu ve Semey şehirlerinde yayımlanan yeni “Durıstık Zholi” gazetesi hayata geçirilmiştir. Gazetenin her sayısı “Yaşasın Sovyet Hükümeti” yazısı ile başlamıştır.

Kazak basın tarihinde önemli yere sahip olan gazetelerden bir tanesi – “Kazak Tili” gazetesidir. Semey, Pavlodar, Öskemen, Zaysan ve Karkaralı şehirlerinde dağıtılan gazete 4 sayfadan oluşarak haftada 3 kere yayımlanmıştır. Gazetenin ilk sayısı 4 Aralık 1919 yılında Semey şehrinde çıkmıştır. Her sayının 700-2000 tanesi dağıtıma çıkmıştır. Gazetede, “Ayel Tendigi Turalı”, “Barlık Küş Okuğa” (kadın hakları), “Zherden İzde” (tarım), “Zhergilikti Kenes Ökimetin Kuru”, “Kızıldar Maydanı” (seçimler, siyasi toplantılar) gibi makaleler bulunmuştur.

17 Aralık 1919 yılında T. Saniyev redaktörlüğünde “Ushkın” gazetesinin ilk sayısı basılmıştır. Gazete okurlarına Sovyet Hükümeti programı ve Lenin siyaseti ile ilgili

bilgiler sunmuştur. Bir yıl sonra, 27 Ekim 1920 tarihinde gazete ismi “Enbek Tuı” olarak değiştirilmiştir. Gazetnin toplam 55 sayısı yayımlanmıştır.

“Enbek Tuı” gazetesinin ilk sayısı S. Seyfullin redaktörlüğünde 13 Kasım 1920 tarihinde Orınbor şehrinde yayımlanmıştır. “Enbek Tuı” gazetesinde Akhmet Baytursın, Saken Seyfullin, Turar Rıskulov, Mağzhan Zhumabayev, Mukhtar Auezov, Ğabit Musirepov, Zhusipbek Aymaıtov, Sabit Mukanov gibi Kazak yazarlarının eserleri bulunmuştur.

7 Kasım 1921 yılında “Enbek Tuının” devamı olarak “Enbekshi Kazak” gazetesi yayımlanmaya başlamıştır. Gazete redaktörlüğünü farklı yıllarda Abdirakhman Baydildin, Saken Seyfullin, Mıdağali Zholdıbayulı, Smağul Saduakasov, Turar Rıskulov yapmıştır. 1925 yılına kadar yazarların sayısı 350-ye kadar, abonelerinin sayısı ise 8 bine kadar ulaşmıştır.

1932 yılında gazete ismi yine değiştirilmiştir. Gazete “Sotsialdı Kazakhstan” olarak adlandırılmıştır. Gazete redaktörlüğünü farklı yıllarda Aitike Musin, Ğabit Müsirepov, Zhusipbek Arıstanov ve Saktağan Bayishev yapmıştır. 1991 yılında gazete ismi “Egemen Kazakhstan” olarak değiştirilmiştir. Gazete bugüne kadar kesintisiz yayın yapmaktadır.

5. SONUÇ

“Kuruluş Döneminde Kazak Basını ve Siyasi Olaylara Bakışı (1870-1920)” tez çalışmasında, 1870’lerden 1920’lere kadar yer alan siyasal ve toplumsal olayların Kazak basınına yansımaları konu edilmiştir.

Neredeyse 300 senelik süreci kapsayan Rus sömürgesi Kazak halkının hem siyasal yöneticiliğini, hem ekonomisini, hem de kültürünü doğrudan etkilediği varsayılmaktadır. Yıllarca devam eden sürgün ile özgürlük yolundaki mücadeleden dolayı etkilenmiş olan Rus-Kazak ilişkisi aynı zamanda Kazak basın-siyaset ilişkisine de yansımıştır. Bu yüzden basın organları sadece haber veren ve kamuoyunu oluşturan vasıta değil, aynı zamanda tarihe mal olan olayların incelenmesinde önemli araç olarak kabul edilmektedir.

Kazak basın tarihini 3 büyük kısımdan oluşmaktadır: (1870-1920) – Çarlık Hükümeti dönemi, (1920-1990) – Sovyet Hükümeti dönemi ve (1990-şimdiki zaman) – Bağımsız Kazakistan Hükümeti dönemi. Her dönem, o dönemin önemli siyasi olaylarına bağlı birkaç kısımlara daha bölünmektedir. Örneğin, araştırdığımız Çarlık Hükümeti dönemi 1870-1905, 1905-1910, 1911-1916 ve 1917-1920 yıllara aralığı olarak ayrılmaktadır.

19. yüzyılın sonunda hayata geçirilen Türkistan Vilayetinin Gazetesi ile Dala Vilayetinin Gazetesi Kazak basın tarihinin temelini oluşturmaktadır. İlk başta Vilayetlerin resmi organı olarak kullanılmayı planlanan gazeteler, Kazak aydınlarının sayesinde hükümetin yanlış siyasetinden de haberdar etmeyi başarmıştır. Ülkenin farklı bölgelerinde yer alan başkaldırıları hakkında doğru bilgiler paylaşarak, kamuoyunun da doğru şekilde oluşmasını sağlamıştır.

1905-1907 yılları arasında yer alan Rus devrimleri Kazak topraklarını da etkilemiştir. İşçilerin isyanı Rusya’nın “İskra” ve “Pravda” gazetelerinde bahsedilmiştir. Grevlerin başka bölgelere de yayılmasını istemeyen Rus hükümeti, isyancılar ile ilgili yayın yapan tüm basın mensuplarını sırayla kapatmıştır. Bu gazeteler arasında “Kazak”, “Serke” ve “Oral” gibi Kazak gazeteleri de mevcuttu. İlk sayısı çıkarılmayan kapatılan gazeteler, hükümet tarafından yok edilmiştir.

1911-1916 dönemi, Kazak basın tarihinde önemli yere sahip olan basın mensuplarının zamanıdır. Mukhametzhan Seralin, Mirzhakıp Dulat, Akhmet

Baytursunulı gibi Kazak aydınlarının önderliğinde yayımlanmaya başlayan “Kazakistan”, “Aykap”, “Kazak” ve “Sadak” gibi gazeteler, Kazakların bağımsızlık yolundaki mücadelelerin altyapısını oluşturmuştur. Özellikle bu dönemin Alikhan Bökeykhan, Akhmet Baytursunulı, Mağzhan Zhumabayev ve Turar Rıskulov gibi aydınları yazdıkları eserler için 1937-1938 yıllarda Rus hükümeti tarafından öldürülmüştür.

Şubat ve Ekim devrimlerinin de tıpkı 1905-1907 devrimleri gibi Kazak tarihine yansıyan etkileri olmuştur. Kazak aydınları, Rus İmparatorluğunun yıkılması ve Bolşeviklerin iktidara gelmesiyle bağımsızlığa ulaşılacağını düşünmüştür. Alikhan Bökeykhan, Akhmet Baytursunulı ve Mırzhakıp Dulat gibi aydınlar başta olmak üzere Alaş Orda Otonomisi kurulmuştur. Fakat Kazaklar yine Rusya emirlerine uymak zorunda kalmıştır. Ekim sonrasında tarih sahnesine Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Birliği (SSCB) çıkmıştır.

1917-1920 yıllarda Kazak toplumunda karşı tarafa, yani Rus tarafına geçenler de olmuştur. Onlar “Sarıarka”, “Birlik Tuı” ve “Alash” gibi halıktık gazeteleri kapatıp, yerine Sovyet hükümetine ait “Tırshilik”, “Kazak Muni” ve “Zarya Svobodı” gibi gazetelerin yayınevlerini yerleştirmiştir.

KAYNAKLAR

- Abuseitov, M., Klyashtorniy, S., Masanov, N., Sultanov, T., Hazanov, A., Abilkhozhin, Zh. (2001). *İstoriya Kazakhstana i Tsentral'noi Azii*. Almatı, 365.
- Abuseitova, M. (1985). *Kazakhskoe Hanstvo vo Vtoroi Polovine XVI veka*. Almatı, 85.
- Adzhi, M. (2007). *Evropa, Tyurki, Velikaya Step'*. Moskva: AST, 41.
- Agadzhanov, S. (1969). *Ocherki İstorii Oguzov i Turkmen Srednei Azii IX-XIII vv.* Ashkabat: İlim, 157.
- Agadzhanov, S. (1980). *K Etnicheskoy İstorii Oguzov Sredney Azii Kazakhstana. Problemi Sovremennoy Tyurkologii*. Almatı, 345.
- Akhinzhanov, S. (1995). *Kıpchaki v İstorii Srednevekovogo Kazakhstana*. Almatı: Ğılım, 63.
- Akhmatnurov, S. (2015). *Raspad Tyurkskogo Kağanata*. Moskva: Algoritm, 30.
- Allabergen, K., Nuskabayulı, Zh., Orazay, F. (1996). *Kazak Zhurnalistikasının Tarihi*. Almatı: Rauan, 8, 25, 31, 34.
- Amanzholov, K., Rakhmetov, K. (1996). *Türk Halıktarının Tarihi*. Almatı: Bilim, 197.
- Amanzholov, K. (1999). *Türk halıktarının tarihi*. Almatı: Bilim, 39, 145.
- Apollova, N. (1948). *Prisoyedineniye Kazakhstana k Rossii v 30-40-kh gg. XVIII v.* Almatı, 44.
- Argınbayev, H. (1996). *Kazak Otbası*. Almatı: Almatı, 7.
- Atıgayev, N. (2002). *Nekotoriye Zamechaniya o Haknazar Khane. Voprosı İstorii Kazakhstana*. Almatı, №4, 22.
- Aymautov, Zh. (20 Şubat 1919). *Gazet, Zhurnal Okushılarga*. Sariarka Gazetesi, №70.
- Aziz, A. (2017). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri ve Teknikleri*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 26.
- Baymolda, M. (2005). *Talapker toptaması: Kazakstan tarihi*. Almatı: Arman-PV baspası, 79.
- Bekhozhin, Kh. (1981). *Kazak Baspasözi Tarihinin Ocherki (1860-1958)*. Almatı: Mektep, 40.
- Bekhozhin, Kh., Kozıbayev, S., Matviyenko, S. (1988). *Ocherki İstorii Zhurnalistiki Kazakhstana*. Almatı: Kazakhstan, 10.

- Bekmakhanov, E. (1957). Prisoedineniye Kazakhstana k Rossii. Moskva: AN SSSR, 124.
- Bekmakhanova N., Zafirova M. (1992). Hrestomatiya po İstorii Kazakhstana. Almatı: Rauan, 49.
- Bernshtam, A. (1967). Kazak Sözinin Etimologiyası zhane Kazak Halkının Etnogenezi Maselesi. Kazakhstan mektebi. (6), 83.
- Bichurin, N. (1950). Sobraniye Svedeniy o Narodah, Obitavshih v Sredney Azii v Drevniye Vremena. Moskva: Akademiya Nauk SSSR, 303.
- Daniyarov, K. (1998). Al'ternativnaya İstoriya Kazakhstana. Almatı: Zhibek Zholı, 146.
- Daniyarov, K. (2000). İstoriya Kazakhskogo Gosudarstva (XV-XX). Almatı: Zhibek Zholı, 133.
- Dautbayev, M. (2012). Kazak Shezhiresi. Shımkent: ZHK Baytasov B. S. baspası, 96, 104.
- Dil'mukhammedov, E. (2010). Vosstaniye Kazakhov pod Rukovodstvom Kenesarı Kasımovı v 1837–1847 gg. Almatı, 17.
- Egorov, V. (1972). Istoricheskaya Geografiya Zolotoy Ordı v XIII-XIV vv. Moskva: Nauka, 34.
- Erofeeva, İ. (1990). Prisoedineniye Kazakhstana k Rossii kak İstoriograficheskaya Problema. Ocherki Stanovleniya i Razvitiya. Almatı, 157.
- Ganiyev, R. (2006). Vostochno-Tyurkskoye Gosudarstvo v VI - VIII vv. Ekaterinburg: Izdatel'stvo Ural'skogo Universiteta, 151.
- Grekov B., Yakubovskiy, A. (1950). Zolotaya Orda i Eyo Padeniye. Moskva: Izdatel'stvo Akademii Nauk SSSR, 37.
- Gumilev, L. (1967). Drevniye Türki. Moskva: Nauka, 48.
- Güz, N. (2005). Haberde Yönlendirme ve Kamuoyu Araştırmaları. Ankara: Nobel Yayın, 10.
- Hayit, B. (1975). Türkistan, Rusya ile Çin Arasında. İstanbul: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 54.
- Hizmetli, S. (2003). Orta Ğasırlar Tarihi zhane Örkeniyeti. Shımkent, 220.
- Hizmetli, S. (2011). Kazak Ulusu ve Kazak Tarihi Üzerine: Dünü ve Bugünü. İSTEM. 9 (17), 26.
- İbragimov, S., Mingulov, N., Pishulina K., Yudin, V. (1969). Materialı po İstorii Kazakhskikh Khanstv XV-XVIII vekov (Iz vlecheniya iz Persidskikh i Tyurkskikh Sochineniy). Almatı: Nauka, 195.

- İnternet: <http://vek-noviy.ru/istoriya-uzbekistana-iv-nacholo-xvi-vv/zapadnyiy-tyurkskiy-kaganat.html>, 19.04.2019
- İnternet: <https://365info.kz/2016/06/vosstanie-1916-goda-natsionalnyj-bunt-ili-predtecha-revolyutsii>, 15.05.2019).
- İmashev, S. (1985). Svet Leninskikh İdey. Almatı, 82.
- İsin, A. (2002). Kazakhskoye Khanstvo i Nogayskaya Orda vo Vtoroy Polovine XV-XVI v. Semipalatinsk, 87.
- İsmagulov, O. (1970). Naseleniye Kazakhstana ot Epohi Bronzı do Sovremennosti. Almatı: Nauka, 56.
- İsmail, Z. (2002). Kazak Türkleri. İstanbul: Yeni Türk Yayınları, 45, 82, 93.
- Kadırbayev, A., Sızdıkova, Zh. (2017). K Voprosu ob İstoricheskikh Preemnikakh Zolotoy Ordı. Naslediye Zolotoy Ordı v Gosudarstvennosti i Kulturnikh Traditsiyakh Narodov Evrazii. Moskva: Medina, 55.
- Kadirkulova, G. (2005). Birinshi Düniyehuzilik Soğıs. 1916 Zhılğı Kazakhstandağı Ult-Azattık Kozğalı. Kazakstan Tarihi. Almatı, 205.
- Kamzabekulı. D. (8 Nisan 1993). Alğashkı Tınıs Bolğan Zhas Azamat. “Ana Tili” Gazetesi, №14.
- Kara, A. (2007). Eski Devirden Günümüze Kadar Kazakistan ve Kazaklar. İstanbul: Selenge Yayınları, 369, 401.
- Karayev, O. (1983). İstoriya Karakhanidskogo Kaganata. Frunze: İlim, 202.
- Karibayev, B. (2011). Kazak Handarı. Almatı: Aruna, 81.
- Karibayev, B. (2019). XVI Ğasır Sonındağı Kazak Khandığı men Shibanilik Maurenahr Arasındağı Sayası Karım-Katınastar Maseleleri. Habarshı. Tarih seriyası. №1 (92), 110.
- Karpini, P., Rubruk, V. (1957). Puteshestviya v Vostochnıye Stranı Plano Karpini i Rubruka. Moskova: Gosudarstvennoye İzdatel'stvo Geograficheskoy Literaturı, 46.
- Karzhaubay, S. (2002). Ob'yedinennıy Kaganat Tyurkov v 745–760 Godakh. Astana: Foliant, 163.
- Kasımbayev, Ж. (1994). Kazakstan tarihi. Almatı: Almatı, 58.
- Kaydar, A. (2008). Kazak Kanday Halık? Almatı: Almatı, 5.
- Klyashtornıy, S., Sultanov, T. (1992). Kazakhstan. Letopis' Trekh Tısyachiletıy. Almatı: Rauan, 297, 320.
- Klyashtornıy, S. (1964). Drevnetyurkskiye Runicheskiye Pamyatniki kak İstochnik po İstorii Sredney Azii. Moskova: Nauka, 19.

- Kochekayev, V. (1988). Nogaysko-Russkiye Otnosheniya v XV - XVIII. Almatı: Akademiya Nauk SSSR, 107.
- Kozıbay, M., Akıshev, A. (1996). Kazakstan Tarihi. Almatı: Almatı, 442.
- Kozıbayev, İ. (1993). Kazakstan tarihi. Almatı: Mektep, 47.
- Kumekov, B. (1972). Gosudarstvo Kimakov IX-XI vv. po Arabskim İstochnikam. Almatı: Nauka, 10.
- Kumekov, B. (1981). Soobshcheniye Al-İdrisi (XII v.) o Stranakh Kimakov i Karlukov. Kazakhstan v Epokhu Feodalizma: Problemy Etnopoliticheskoy İstorii. Almatı: Nauka, 14.
- Kusainov, Sh. (1998). Kazakhi. Koleso i Stremena İstorii: Kniga o Velikikh Khanakh, Krovavykh Bitvakh, Predskazaniyakh i Zakonakh. Moskva: Lenom, 177.
- Kuzembayulı, A. Erkin, A. (1999). İstoriya Respubliki Kazakhstan. Astana: Foliant, 147, 149.
- Kyuner, N. (1961). Kitayskiye İzvestiya o Narodakh Yuzhnoy Sibiri, Tsentral'noy Azii i Dal'nego Vostoka. Moskva: Izdatel'stvo Vostochnoy Literaturı, 104.
- Madanov, Kh. (1995). Kazak Halkının Arğı-Bergi Tarihi. Almatı, 110.
- Mağauin, M. (1995). Kazak Tarihinin Alıppesi. Almatı: Kazakstan, 59, 117.
- Malyavkin, A. (1989). Tanskiye Hroniki o Gosudarstvah Tsentral'noi Azii. Novosibirsk: Nauka, 23.
- Minzhan, N. (1993). Kazaktın Köne Tarihi. Almatı: Zhalın, 51.
- Mingulov, N., Kömekov, B., Öteniyazov, S. (1997). Shezhireler Zhinağı. Almatı, 121.
- Mingulov, N. (1981). K Nekotorım Voprosam İzucheniya İstorii Ak Ordı. Kazakhstan v Epokhu Feodalizma: Problemy Etnopoliticheskoy İstorii. Almatı: Nauka, 78.
- Mukhambetkaliyeva, R. (2010). Kasım Khan – XVI Ğasırda Alğashkı Shiregindegi Kazaktın Sayası Elitasının Köshbasshısı. Zertteushi – İsledovatel'. Astana: Ontustik Kazakhstan Ömirlik Ğılımi-Bilim Bery Ortalıǵı, 21.
- Mukhambetkaliyeva, R. (2015). Kazakta Kara Sözge Des Bermegen. İsatay Makhambet Ğılımi-Pedagogikalık, Tarihi-Adebi, Akparattık-Tanımdık Zhurnal. Oral, 42.
- Neuman, L. (2008). Toplumsal Araştırma Yöntemleri (Çev. Sedef Özge). Yayınodası Yayıncılık. (Eserin orijinali 2006'da yayımlandı), 178.
- Nurkanov, A. (1957). Amangeldi İmanov. Almatı: Kazak Memleket Baspası, 94.

- Nurmukhamedov, N. (1987). Portret Amangeldi İmanova. Almatı: Öner, 89.
- Nuskabayulı, Zh., Allabergen, K., Orazayev, F. (2016). Kazak Zhurnalistikasının Tarihi. Almatı: Bilim, 8, 16, 37, 38.
- Petrushevskiy, P. (1977). Pokhod Mongol'skikh Voysk v Srednyuyu Aziyu v 1219-1224 g.g. i Ego Posledstviya. Tataro-Mongolı v Azii i Evrope. Moskova: Nauka, 122.
- Ryazanov, A. (1928). Sorok Let Bor'by za Natsional'nuyu Nezavisimost' Kazanskogo Naroda (1797-1838). Kızılorda, 12.
- Ryazanov, A. (1991). Vosstaniye İsataya Taymanova. Almatı: Altın Orda, 50.
- Ryazanov, A. (1992). Vosstaniye Kenesary Kasımova (1837-1847). Almatı, 23.
- Sabırkhanov, A. (1981). İstoricheskiye Predposilki Likvidatsii Khanskoy Vlasti v Kazakhstane. Kazakhstan v Epohu Feodalizma. Almatı: Nauka, 155.
- Sağıngaliyeva, B. (2010). Tauke Han Tusındağı Kazak Handığı. Kazak tarihi, №5, 58.
- Salğaraulı, K. (1992). Handar Kestesi: Shıǵıs Khandarının Zhılnamalık Kestesi. Almatı: Zhalın, 48.
- Salğarin, K. (1989). Kazaktar. Almatı: Zhalın, 83.
- Salğaraulı, K. (1996, 29 Şubat). Haknazar Khan. Türkistan, 7.
- Saray, M. (1993). Kazak Türkleri Tarihi. İstanbul: Nesil Matbaacılık ve Yayıncılık, 66, 75.
- Saray, A. (2012). Makhambet. Almatı: Foliant, 186.
- Seydinbek, A. (1997). Kazak Alemi. Almatı: Sanat, 30.
- Shanskiy, N., İvanov, V., Shanskaya, T. (1971). Kratkiy Etimologicheskiy Slovar' Russkogo Yazıka. Moskva: Prosvesheniya, 183.
- Subkhanberdina, U. (1963). Kazaktın Revolyutsiyadan Burınǵı Merzimdi Baspasözindegi Materialdar. Almatı: Kazak SSR Ğılım Akademiyasının Baspası, 264, 265.
- Subkhanberdina, U. (1996). Dala Vilayetinin Gazeti. Almatı: Ğılım, 16, 35.
- Subkhanberdina, U. (1999). Kazak Halkının Atamuraları. Almatı: Ortalık Ğılımı Kitapkhana, 29.
- Subkhanberdina, U. (2003). Türkistan Vilayetinin Gazeti (1870-1882). Almatı: Ğılım, 8.
- Suleymenov, B., Basin, V. (1977). Vosstaniye 1916 Goda v Kazakhstane. Almatı: Nauka, 165.

- Suleymenov, R., Moiseev, V. (1988). Iz İstorii Kazakhstana XVIII Veka. Almatı: Nauka, 144.
- Sultanov, T. (1982). Kocheviye Plemena Priaral'ya v XV-XVII. Moskva: Nauka, 66.
- Tınışbayev, M. (1925). Materialı k istorii kirgiz-kazakhskogo naroda. Tashkent: Vostochnoe otdelenie kirgizskogo gosudarstvennogo izdatel'stva, 46.
- Tınışbayev, M. (1993). İstoriya Kazakhskogo Naroda. Almatı: Kazakhstan, 174.
- Tizengauzen, V. (1941). Sbornik Materialov, Otnosyashchikhsya k İstorii Zolotoy Ordı. Leningrad: İzdatel'stvo Akademiyası Nauk SSSR, 15.
- Toğan, Z. (1981). Bugünkü Türkili ve yakın tarihi. İstanbul: Enderun Yayınları, 35, 343-344.
- Toyšānulu, A. (2012). Ensegey Boylı Er Esim. Almatı: Zhuldız, 259.
- Trepalov, V. (2002). İstoriya Nogayskoy Ordı. Moskva: Vostochnaya Literatura, 209.
- Turgınbekkızı, A. (20 Ağustos 2010). Kazak Handığı. Kazak, 9.
- Turlıgūlov, T. (1995). Kazak Elinin Kaskasha Tarihi. Almatı: Rauan, 151.
- Tursunov, H. (1966). Vosstaniye 1916 Goda v Sredney Azii i Kazakhstane. Moskva: Znaniye, 46, 93.
- Usenbayev, K. (1967). Vosstaniye 1916 Goda v Kirgizii. Frunze: İlim, 122.
- Vyatkin, M. (1941). Ocherki po İstorii Kazakhskoi SSR. Almatı: GosPolitİzdat, 225.
- Vyatkin, M. (1998). Batır Sırım. Almatı: Sanat, 31, 37.
- Weber, M. (1990). Politika kak Prizvaniye i Professiya. Moskva: Progress, 251.
- Zahoder, B. (1967). Kaspiyskiy Svod Svedeniy o Vostochnoy Evrope. Moskva: Nauka, 166.
- Zhanaydarov, O. (2001). Stepnaya Konstituciya Khana Tauke. Mir Zakona, №2-3, 38.
- Zhirenchin, K. (1996). Politicheskoe Razvitiye Kazakhstana v 19 – v Nachale 20 Vekov. Almatı: Zheti Zhargı, 23, 28.
- Zholdasbayev, S. Babayev, D. (2003). Orta Ğasırlardağı Kazakhstan Tarihi. Almatı: Atamura, 56, 59.
- Zholdasekov, M. (2009). Tyurkskiy Mir Evrazii v Kontekste Razvitiya Kulturu Zapadnih Turkov. Astana: Medeni Mura, 9.
- Zhumabayulı, A. (1992). Eli Ushin Kurban Bolğan Er Kanekem. Akikat, №8, 33.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : Mukhambetkali, Ulbolsyn
Uyruğu : Kazakistan Cumhuriyeti
Doğum tarihi ve yeri : 04.04.1993, Uralsk
Medeni hali : Bekar
Telefon : + 90 (505) 471 68 93
e-mail : ulbolsyn.makhambet@gmail.com

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet tarihi
Yüksek lisans	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	Devam ediyor
Lisans	L.N. Gumilev Avrasya Milli Üniversitesi	2015
Lise	№11 S. Seyfullin lisesi	2011

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
2014-2015	Kazakistan, Astana Dixinews.kz, Haber Sitesi MOST, Dergi	Gazeteci
2015-2016	Kazakistan, Astana Perviy Kanal Evraziya, TV kanal	Gazeteci
2018	Türkiye, Ankara ORSAM Araştırma Merkezi	Stajyer
2018, 2019	Türkiye, Ankara, Bursa, Eskişehir, Samsun TRT 23 Nisan Çocuk Şenliği	

Yabancı Dil

Kazakça
Rusça
Türkçe
İngilizce

Үайындар

Mukhambetkali, U., Mukhambetkaliyeva, G. (Haziran, 2019). Алғашқы қазақ баспасөзінің XIX-XX ғ.ғ. саяси-әлеуметтік мәселелерді бейнелеудегі жылнамашылық рөлі. (The first periodical press of Kazakhstan as a chronicle of sociopolitical problems in nineteenth and twentieth centuries). Kazakhstan, Almatı. Vestnik NAN RK, №3.

